

OPINNÄYTETYÖ

Lapsen osallisuuden tukeminen varhaiskasvatuksessa Kuvallinen tuotos edistämässä osallisuuden toteutumista kotiinlähtötilanteissa

Amanda Auvinen ja Emma Tarvainen

Tulkki AMK,
Tulkkaus ja kielellinen saavutettavuus
(240 op)

(5/2022)

TIIVISTELMÄ

Humanistinen ammattikorkeakoulu
Tulkki (AMK), Tulkkaus ja kielellinen saavutettavuus

Tekijät: Amanda Auvinen ja Emma Tarvainen
Opinnäytetyön nimi: Lapsen osallisuuden tukeminen varhaiskasvatuksessa – Kuvallinen tuotos edistämässä osallisuuden toteutumista kotiinlähtötilanteissa
Sivumäärä: 51 ja 5 liitesivua
Työn ohjaaja: Sirpa Lyytinen
Työn tilaaja: Kuopion kaupunki

Opinnäytetyön tavoitteena oli luoda kuvallinen tuotos parantamaan lasten osallisuutta kotiinlähtötilanteissa. Opinnäytetyön tuloksena syntynyt tuotos on nimeltään Kerro se kuvin – mitä tänään tehtiin?

Kuvat ovat yksi puhetta tukevista kommunikointimenetelmistä. Opinnäytetyön tarkoituksena oli lisätä kuvien käyttöä kotiinlähtötilanteissa, jotta jokaisella lapsella olisi mahdollisuus osallistua kuulumisten kertomiseen. Toimeksiantajana toimi eräs Pohjois-Savon päiväkohteista.

Opinnäytetyö toteutettiin toiminnallisena opinnäytetyönä. Opinnäytetyössä käytettiin myös havainnointia, jotta päästiin tutustumaan lasten osallisuuteen päiväkodin muissakin tilanteissa kuin kotiin lähtiessä. Näin saatiin kokonaisvaltaisempaa sisältöä osallisuudesta. Kuvallinen tuotos luotiin pääosin päiväkodin henkilökunnan toiveiden pohjalta, mutta siinä hyödynnettiin myös havaintoja, jotka helpottivat kuvien valitsemisessa.

Opinnäytetyö antaa tietoa lasten osallisuudesta varhaiskasvatuksessa sekä mahdollisuuksista kommunikoida. Havaintojen perusteella voidaan tarkastella osallisuuden ja kommunikoinnin toteutumista. Havainnoinnin pohjalta saatiin tietoa esimerkiksi lasten kommunikointikeinoista ja ilmaisutavoista. Kuvallisen tuotoksen on tarkoitus puolestaan parantaa lasten mahdollisuuksia näillä osa-alueilla, erityisesti kotiinlähtötilanteissa.

Asiasanat: kehityksellinen kielihäiriö, osallisuus, varhaiskasvatus, kommunikointi, vuorovaikutus, tuotos, kuvakommunikointi

ABSTRACT

Humak University of Applied Sciences
Interpreter (UAS), Interpretation and linguistic accessibility

---

Author: Amanda Auvinen and Emma Tarvainen

Title: Supporting child's participation in early childhood education – Pictorial output improving child's participation in homecoming situations.

Number of Pages: 51 and 5 attachment pages

Supervisor: Sirpa Lyytinen

Commissioned by: The city of Kuopio

The goal of the thesis was to create a pictorial output, to improve children's participation in homecoming situations. The pictorial output is called Tell it with pictures – what was done today? Pictures are a method of communication that supports speech. The object of the thesis was to increase the use of pictures in homecoming situations, so every child could take part in communicating about their day. The thesis was commissioned by some daycare in Pohjois-Savo.

The thesis was put in practice as a functional thesis. We used observation to gain information on children's participation in different situations, in addition to the homecoming situations. This gave us more comprehensive content about children's participation in daycare. The pictorial output was created based on the wishes of the daycare staff, but we also took advantage of observations that facilitated the selection of pictures.

The thesis provides information about children's participation in early childhood education and opportunities for communication. Observation provided us with information about means of communication and mode of expressions. Based on the findings, the implementation of participation and communication can be examined. The pictorial output is intended to improve children's opportunities in these areas, especially in homecoming situations.

Keywords: developmental language disorder, participation, early childhood education, communication, interaction, output, image communication

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ

ABSTRACT

1	JOHDANTO.....	6
2	TAUSTAA OPINNÄYTETYÖLLE.....	8
3	VUOROVAIKUTUS JA KOMMUNIKAATIO	10
	3.1 Kielen kehitys	11
	3.2 Kielen kehityksen häiriöt	13
	3.3 Kommunikointimenetelmät	13
	3.4 Kuvakommunikointi	14
4	OSALLISUUS.....	17
	4.1 Osallisuus varhaiskasvatuksessa.....	18
	4.2 Vieraskielisyyden vaikutus osallisuuteen	19
5	OPINNÄYTETYÖN TOTEUTTAMINEN.....	21
	5.1 Opinnäytetyöprosessin kuvaus	22
	5.2 Tutkimusaineiston kerääminen ja analyysi.....	24
6	TUTKIMUSTULOKSET.....	30
	6.1 Lasten osallisuuden nykytila havainnoidussa päiväkodissa	30
	6.2 Materiaalin luotettavuus	35
	6.3 Kommunikaation ja osallisuuden kehittäminen.....	37
7	TUOTOKSEN TOTEUTUS	39
	7.1 Tuotoksen käyttöönotto	41
	7.2 Tuotoksen arviointi	42
8	POHDINTA.....	44

8.1 Eettisyys ja luotettavuus	45
8.2 Ammatillinen reflektointi	47
8.3 Jatkokehittämismahdollisuudet.....	47
LÄHTEET	49
LIITTEET	56
LIITE 1: HUOLTAJIEN SUOSTUMUSLUPA	56
LIITE 2: KUVALLINEN TUOTOS.....	57

1 JOHDANTO

Varhaiskasvatuksessa osallisuus tarkoittaa sitä, että lapset saavat olla aktiivisia toimijoita ja ryhmänsä jäseniä. On tärkeää, että lasten ajatuksia ja mielipiteitä kuunnellaan. Lapsilla tulee olla mahdollisuus vaikuttaa omaan elämäänsä liittyviin asioihin sekä tulla ymmärretyksi ja hyväksytyksi sellaisina kuin he ovat. (Opetushallitus 2022a.) Päiväkodissa jokaiselle lapselle tehdään varhaiskasvatussuunnitelma, johon kirjataan lapsen kehitystä, oppimista ja hyvinvointia tukevat tavoitteet ja toimet sekä mahdollinen tuen tarve. Lapsen mielipide on otettava huomioon suunniteltaessa, toteutettaessa sekä arvioitaessa varhaiskasvatusta. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2022.)

Lapsen kielenkehitys etenee vauhdilla kolmen ensimmäisen ikävuoden aikana, mutta kielellisissä taidoissa on myös suuria yksilöllisiä eroja (Lyytinen 2014, 51). Jos kielelliset taidot kehittyvät tavallista hitaammin tai poikkeavalla tavalla, voidaan puhua kehityksellisestä kielihäiriöstä. Kehityksellinen kielihäiriö tunnetaan myös nimillä kielellinen erityisvaikeus ja dysfasia. (Kuntoutussäätiö 2022.) Käytämme opinnäytetyössämme termiä kehityksellinen kielihäiriö (Developmental language disorder), joka on WHO:n uuden ICD-11 luokituksen mukainen termi (Käypä hoito -suositus 2019). Kyseinen käsite on nykyään pääsääntöisesti käytössä myös eri tietolähteissä, kun puhutaan kielen kehitykseen liittyvistä poikkeavuuksista.

Puhe on yleisin kommunikointikeino, mutta puhekyvyn puuttuessa joko osittain tai kokonaan, tarvitaan muita keinoja kommunikoinnin tilalle tai tueksi (Huuhtanen, 15). Esimerkiksi kuvia voidaan käyttää asioiden ilmaiseamiseen silloin, kun sanallinen viestintä ei ole mahdollista. Kuva on lisäksi keino viestin sisällön havainnollistamiseen. (Tikoteekki 2022.)

Tämän toiminnallisen opinnäytetyön tuloksena syntyvän kuvallisen tuotoksen tarkoituksena on edistää lasten osallisuutta kotiinlähtötilanteissa. Kuvallinen tuotos on luotu opinnäytetyön toimeksiantajan eli erään Pohjois-Savolaisen päiväkodin käyttöön, mutta anonyymiyden säilyttämiseksi emme tuo päiväkodin nimeä ilmi. Tuotoksen teossa on huomioitu toimeksiantajan toiveet sekä tutkimuksellisessa osuudessa toteutetun havainnoinnin tulokset. Havainnoinnin kautta saatua tietoa analysoidaan kirjallisuuden avulla. Tietoa hyödynnetään kuvallisen tuotoksen toteuttamisessa, jotta tuotos olisi mahdollisimman hyödyllinen kyseiselle päiväkotiryhmälle. Tuotoksen on tarkoitus tukea sekä lasten osallisuutta että kommunikointia.

Opinnäytetyömme tavoitteena on selvittää havaintojen perusteella, miten lasten osallisuus toteutuu päiväkotiarjessa ja tuottaa tuotos parantamaan osallisuuden toteutumista kotiinlähtötilanteissa. Työmme tarkastelee, miten lasten tarpeet huomioidaan päiväkotiryhmässä, jotta osallistuminen toteutuu ja millainen rooli varhaiskasvattajilla puolestaan on tämän asian tukemisessa. Opinnäytetyömme päätutkimuskysymyksenä on: miten lasten osallisuus esiintyy päiväkotiarjessa. Tutkimuskysymystä ohjaavat alakysymykset, joiden tarkoituksena on tarkentaa päätutkimuskysymystämme: millä keinoilla lasten osallisuutta pyritään edistämään sekä millainen rooli varhaiskasvattajalla on lapsen osallisuuden edistämisessä. Tämän työn tarkoituksena on tutkimuskysymyksiin vastaamisen lisäksi tuottaa myös konkreettinen keino osallisuuden edistämiseen.

Vuonna 2018 voimaan tullut varhaiskasvatuslaki sisältää varhaiskasvatuksen tavoitteet, joita varhaiskasvatustoiminnassa tulisi noudattaa (Varhaiskasvatuslaki 2018/540 § 3). Perusta osallisuuden edistämiseksi tulee siis jo varhaiskasvatuslaista, mutta nykyään osallisuuteen tähtäviä tehtäviä pidetään aiempaa merkittävimminä ja epäkohtiin puututaan. Vuonna 2022 varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa varhaiskasvatuksen toimintakulttuuria kehitetään inklusion periaatteiden mukaisesti. Inklusiivinen toimintakulttuuri edistää lasten osallisuutta sekä oppimista ja vastaa kaikkien lasten erilaisiin tarpeisiin. Toimintakulttuuriin kuuluu myös henkilökunnan keskinäinen yhteistyö sekä vuorovaikutus huoltajien ja lähiympäristön kanssa, jonka lisäksi edistetään osallisuutta kaikessa toiminnassa. Niin lasten, henkilökunnan kuin huoltajien aloitteita, näkemyksiä ja mielipiteitä arvostetaan. (Opetushallitus 2022b, 17–19.)

Tässä opinnäytetyössä perehdytään lasten osallisuuteen ja kommunikointiin sekä esitellään havainnoinnin tuloksia. Lisäksi opinnäytetyössä käsitellään hieman myös vieraskielisten lasten asemaa varhaiskasvatuksessa. Puhuttaessamme kielellisten vaikeuksien omaavista lapsista, tarkoitamme niin vieraskielisiä lapsia kuin lapsia, joilla on kehityksellinen kielihäiriö. Opinnäytetyön lopussa esitetään tämän opinnäytetyöprosessin keskeisimmät havainnot ja haasteet sekä kehitysehdotukset. Liitteissä esitetään puolestaan prosessiin kuuluvat tiedostot eli kuvallinen tuotos sekä suostumuslomake.

2 TAUSTAA OPINNÄYTETYÖLLE

Tämä on toiminnallinen opinnäytetyö, jonka tavoitteena on tuottaa kuvallinen tuotos erääseen Pohjois-Savossa sijaitsevaan päiväkotiryhmään edesauttamaan lasten osallisuutta. Tuotoksen tarkoituksena on lisätä sekä parantaa lasten osallisuutta erityisesti kotiinlähtötilanteissa ja antaa mahdollisuus kertoa päivän kuulumisista kuvien tuella. Kuvalliseen tuotokseen on tuotu päiväkodin päivärytmi, joka on puolestaan pilkottu kategorioiden perusteella muutamaa eri osioon, jotka sisältävät yksityiskohtaisempia kuvia tiettyihin tilanteisiin liittyen, esimerkiksi ruokailuun ja leikkihetkiin.

Kuvallisen tuotoksen suunnittelussa ja toteutuksessa otetaan huomioon tilaajan toiveet ja tarpeet. Toiminnallisen opinnäytetyön aiheen valinnassa korostuu työelämälähtöisyys sekä käytännönläheisyys (Vilkka & Airaksinen 2003, 10). Saadaksemme varmistusta tuotoksen tarpeellisuudelle, keräsimme tietoa havainnoimalla päiväkodin eri tilanteita. Havainnoidessa pääpaino oli kiinnittää huomiota erityisesti lasten osallisuuden toteutumiseen. Käytimme havainnoidessa etukäteen tehtyä havainnointilomaketta, johon kokosimme tarkentavia kysymyksiä siitä, mitä ja miten havainnoidaan.

Opinnäytetyön aiheen valintaan vaikutti omien kiinnostuksen kohteidemme lisäksi omat havaintomme varhaiskasvatuksen kehittämisen kohteista. Olemme molemmat työskennelleet varhaiskasvatuksen parissa ja huomanneet, että kuvien avulla voidaan melko vaivattomasti lisätä lapsen osallisuutta. Useat päiväkotiryhmien tilat ovat kuvitettuja, mutta kuvien konkreettinen käyttö on huomattavasti vähäisempää. Varhaiskasvatuksessa lasten osallisuuden esteenä on muun muassa vaihtelevat tarpeet, ikä, tuen tarpeet sekä kielen kehityksen haasteet (Kansallinen koulutuksen arviointikeskus 2020, 18). Aihe onkin tärkeä lasten kasvun ja kehityksen tukemisen kannalta. Dragerin, Lightin & McNaughtonin (2010, 303) mukaan AAC-menetelmät tarjoavat mahdollisuuden edistää viestintää, kieltä ja oppimista erityisesti sellaisten lasten kohdalla, joilla on haasteita viestinnässä. Sen lisäksi Cress & Marvin (2003, 257) tuovat julkaisussaan esille, että AAC-menetelmien hyödyntäminen ei estä lapsen luonnollista kykyä kehittää sanallista viestintää.

Lyhenne AAC tarkoittaa puhetta tukevaa, täydentävää tai korvaavaa kommunikointia (Papunet 2021c). AAC-menetelmiin liittyen on tehty erilaisia opinnäytetyöitä, joiden pohjalta selviää, että lisää tietoa sekä konkreettista ohjeistusta ja työkaluja tarvitaan. Suomalainen (2020) tutki

opinnäytetyössään ”AAC-menetelmät osaksi varhaiskasvatusta! – Kurssi kuvakommunikaatiomenetelmistä ja tukiviittomista Päiväkoti Pikkusiilin henkilökunnalle” havainnoinnin sekä kyselyn avulla toteutetun kurssin hyötyjä varhaiskasvatuksessa. AAC-menetelmiin perustuva kurssi oli kohderyhmälle merkityksellinen ja tutkimustulosten mukaan se lisäsi tietoisuutta sekä jossain määrin myös menetelmien käyttöä varhaiskasvatuksen arjessa. Tulosten perusteella voidaan kuitenkin todeta, että rajallinen aika on toisinaan esteenä menetelmien käyttöönotossa, joten kuvallisten tuotosten tuottaminen helpottaisi työtaakkaa ja suuremmalla todennäköisyydellä myös mahdollistaisi niiden aktiivisempaa käyttöä. Huotarinen ja Lähtevänojan (2017) opinnäytetyössä ”AAC-menetelmien käyttö vuoropäiväkodissa – käytänteiden yhtenäistäminen yhteistyöpäiväkodissa ohjeistuksen avulla” tavoitteena oli havainnointien ja päiväkodinhenkilökunnan kanssa käytyjen keskustelujen pohjalta tuottaa opas ohjeistamaan AAC-menetelmien käyttöä. Tutkimustulosten perusteella kyseisessä päiväkodissa kuvia ja viittomia on hyödynnetty joissain tilanteissa, jonka lisäksi opinnäytetyöprosessin myötä tuotettu ohjeistus on käytössä.

Opinnäytetyöhön kuuluu myös tutkimuksellinen osuus, jossa pääpaino kohdistuu lapsiin, joilla on haasteita kommunikoinnissa. Havainnoitavassa päiväkotiryhmässä on myös muutamia vieraskielisiä lapsia, joten sivuamme opinnäytetyössämme myös heidän asemaansa varhaiskasvatuksessa. Tilastokeskuksen (2022) määritelmän mukaan vieraskieliset ovat henkilöitä, joiden kieli on jokin muu kuin suomi, ruotsi tai saame. Vuonna 2020 Venäjä oli selvästi yleisin vieras kieli ja seuraavaksi suurimpia kieliryhmiä olivat viro, arabia ja englanti. Varhaiskasvatuksessa on tärkeää tukea lapsen äidinkieltä, huolimatta siitä mikä lapsen äidinkieli on, sillä lapsella on oikeus äidinkieleensä sekä kulttuuriin (Halme 2011, 88).

3 VUOROVAIKUTUS JA KOMMUNIKAATIO

Osallisuus varhaiskasvatuksessa tarkoittaa sitä, että lapset ja huoltajat ovat mukana suunnittelemassa, toteuttamassa ja arvioimassa toimintaa. On tärkeää, että lapsia tuetaan osallisuudessa. Sen lisäksi on otettava huomioon huoltajien osallistaminen, jotta päivittäinen vuorovaikutus ja kohtaaminen huoltajien kanssa toteutuu. (Helsinki 2021.) Vuorovaikutuksen muodostuminen on lähtökohtana kommunikaatiotaitojen oppimiselle. Jokaisella tulee olla oikeus vuorovaikutukseen ympäristönsä kanssa sekä mahdollisuus tulla ymmärretyksi ja ymmärtää muita. Jos viestintätilanteet ovat haastavia, tulisi olla mahdollisuus hyödyntää vaihtoehtoisia kommunikaatiokeinoja. (Juurikainen 2018, 25.) Kommunikointitilanteissa käytetään monenlaisia keinoja, joista puhe on vain yksi vaihtoehto. Sen rinnalla käytetään lisäksi esimerkiksi katsetta, ilmeitä ja eleitä, ääntelyä, äänensävyjä sekä kehon asentoja. (Korkeamäki 2011, 45; Kuuloliitto ry 2021.)

Viestintä on tiedon siirtämistä paikasta, henkilöstä tai ryhmästä toiseen. Jokaiseen viestintätilanteeseen liittyy ainakin yksi lähettäjä, viesti sekä vastaanottaja. Viestintään kuuluu sanallinen, ei-sanallinen ja kirjallinen viestintä sekä visuaalisuus. (Skills You Need 2021; Nordquist 2019.) Yksinkertaisesti viestintä voidaan ilmaista merkitysten luomisena ja vaihtamisena (Nordquist 2019). Ihmiset muodostavat suhteita toisiinsa viestinnän avulla, mikä on keskeinen osa yhteisöihin kuulumista. Laajemmassa määritelmässä viestintäyhteys tarkoittaa sitä, että on olemassa tapoja kommunikoida aidosti, mielekkäästi sekä tasavertaisesti yhteisön muille jäsenille. AAC-menetelmät ovat välttämättömiä yhteisöön pääsemiseksi sellaisilla henkilöillä, jotka tarvitsevat apua vuorovaikutustilanteissa. (Collier, Mcghie-Richmond & Self 2010.) Kleinin (2017, 58–59) mukaan ihmiset, jotka käyttävät AAC-menetelmiä, eivät eroa muusta yhteiskunnasta. He haluavat rakentaa ja ylläpitää suhteita aivan kuten muutkin yhteiskunnan jäsenet. Kun on haasteita kommunikoinnissa, on rajalliset mahdollisuudet olla vuorovaikutuksessa toisten kanssa, vaikeaa liittyä keskusteluun ja luoda ihmissuhteita. Kommunikointihäiriöisten kanssa työskentelevien tehtävänä on edistää AAC-menetelmien käyttöä, jotta henkilöillä on mahdollisuus kommunikoida parhaansa mukaan.

Onnistunut vuorovaikutus edellyttää viestintätilanteessa olevien henkilöiden aitoa läsnäoloa ja kiinnostusta. Jos kommunikointikumppanilla on vaikeuksia puheen tuottamisessa tai ymmärtämisessä, korostuu viestintätilanteissa kanssakeskustelijan rooli. Kommunikointia on tärkeää tu-

kea, ja se aloitetaan selvittämällä kumppanin tapa kommunikoida. Sen lisäksi olisi hyvä rauhoittaa ympäristö, olla läsnä, odottaa ja antaa tilaa aloitteille, vastata kommunikointiin sekä tarkistaa viestien tulkinta. (Vernerinet 2021.) Lapsen kommunikoinnin tukeminen on merkityksellistä. Kommunikointiyrityksien huomaaminen ja niihin reagoiminen, sekä sitä kautta kommunikoinnin kehittymisen tukeminen on lähi-ihmisten tehtävä. (Heister Trygg 2010, 15.)

Dragerin, Lightin & McNaughtonin (2010, 303) mukaan AAC-menetelmät ja niiden käytön aloittaminen mahdollisimman varhaisessa vaiheessa ovat tärkeässä asemassa riskien torjumiseksi. Erilaisia riskejä voi esiintyä monissa kehitysvaiheissa, muun muassa puheen ja kielen kehitymisessä, kognitiivisessa ja käsitteellisessä kehityksessä, lukutaidon kehityksessä sekä sosiaalisessa osallistumisessa. Rican, Sellin & Hadleyn (1991) tutkimuksessa todettiin kommunikointitaitojen vaikuttavan esikouluikäisten lasten sosiaaliseen vuorovaikutukseen. Erityisesti puhevammaiset lapset lyhentävät vastauksiaan tai jättävät vähäisetkin sanat pois ja käyttävät sanatonta viestintää.

3.1 Kielen kehitys

Kielenkehitys alkaa lapsella jo vauvaiässä, vuorovaikutuksessa lähi-ihmisten kanssa. Ensimmäisinä elinkuukausina vauva viestii niin itkun, liikkeiden, ilmeiden kuin ääntelynsä avulla. Lapsi oppii katseen, äänensävyyn ja ilmeiden sekä eleiden tärkeyden osaksi viestiä, mikä korostaa sitä, ettei kielenkehitys ole pelkkää puhetta. (Pihlaja & Svärd 1996, 147–148; Aivoliitto 2021b.) Vuorovaikutuksen aineksia ovat muun muassa katse, kehon ja käsien liikkeet sekä ääntely ja puhe. Tutkimustulosten perusteella lapsen kielen ja puheen kehitys eivät poissulje muiden vuorovaikutusainesten käyttöä. (Klippi 2005, 5, 47.)

Lapset ovat syntymästään lähtien ohjelmoituja kehittämään puhetta sekä kieltä. Kielenkehitys jatkuu koko varhaislapsuuden ja nuoruuden ajan. Ensimmäiset viisi vuotta ovat kuitenkin kriittisimmät, sillä silloin aivot kehittävät uusia hermosoluja ja näiden solujen välisiä yhteyksiä, jotka puolestaan palvelevat kielen toimintaa. (Child Development Institute 2022.) Kielen ja puheen kehityksessä on yksilöllisiä eroja, mutta suurin osa lapsista ymmärtää tuttuja, arkipäiväisiin tilanteisiin liittyviä sanoja tai puheenaiheita alle vuoden ikäisenä ja osaa tuottaa ensimmäiset sanansa noin vuoden ikäisenä (Pihlaja & Svärd 1996, 148; Papunet 2021d). Kahden vuoden iässä lapsen sanasto laajenee vauhdilla ja sanoista alkaa muodostua lyhyitä lausahduksia. Tässä iässä lapsi ymmärtää puhetta paremmin kuin pystyy sitä itse tuottamaan. Kolmannen

ikävuoden tienoilla lapsen sanavarasto kasvaa päivässä noin kymmenellä sanalla ja lauseet pitenevät. Neljän ja viiden ikävuoden tienoilla lapsi tuottaa satoja sanoja useista sanaluokista ja taivuttaa sanoja. Ikävuoden lähennellessä viittä vuotta lapsi kykenee tuottamaan kertovaa puhetta. Noin 5–6-vuotiaana lapsi puhuu jo selvästi, mahdollisia pieniä virheitä lukuun ottamatta. Tässä iässä lapsi käyttää kieltä monipuolisesti ja omaksuu vuorovaikutuksen perustaidot muun muassa kuuntelemisen ja kysymyksiensä esittämisen kuulemastaan. (Aivoliitto 2021b.)

Kielen avulla lapsella on mahdollisuus jäsentää havaintoja ja oppia uusia asioita. Puheesta tulee lapselle tärkeä väline ajatusten ja tunteiden viestimiseen, minkä lisäksi se vaikuttaa myös lapsen muodostamaan kuvaan itsestään yksilönä. (Pihlaja & Svärd 1996, 146–147; Nurmi-laakso 2011, 31; Nurmi, Ahonen, Lyytinen, Lyytinen, Pulkkinen & Ruoppila 2015, luku ”Näkökulmia kielen oppimiseen”.) Lasten kielellisiä taitoja ja kielellistä kehitystä tukee monipuolinen vuorovaikutus ja kieliympäristö, jolloin korostuu kannustamisen ja palautteen antamisen tärkeys (Opetushallitus 2021a). Kommunikoinnin ollessa sujuvaa, lapsen on luonnollisestikin helpompi osallistua arjen askareisiin yhteistyössä toisten kanssa.

Lapsen kielen kehityksen tukemisessa on tärkeää, että aikuinen seurailee lapsen kiinnostuksen kohteita ja sitä kautta laajentaa ja tuo eri tilanteisiin kieltä mukaan sanallistaen esimerkiksi ympäristöä. Huomion suuntaaminen lapsen ehdoin on havaittu hyödylliseksi keinoksi kielellisen ilmaisun tukemisessa. Myönteinen tunneilmapiiri puolestaan vahvistaa turvallisuuden tunnetta, jolloin annetaan tilaa lapsen mielen sisälle asioiden harjoitteluun sekä oppimiseen. Leikki on lapsen työtä ja myös kielen oppiminen tapahtuu helposti leikkien avulla. Esimerkiksi kuvitteluleikkien virittäminen harjoittavat asioita, jotka pohjautuvat samanlaisiin kognitiivisiin toimintoihin kuin vastaavasti kielessä jokin sana. Symbolien hallinta auttaa kielen ymmärtämisessä ja sitä kautta laajemmin koko kielen käyttämisessä. Yhteisessä leikissä on oleellista huomioida toimintojen mallintaminen. (Laakso 2018, 29:25–34:36.)

Kielellisten taitojen harjoitteluun ei välttämättä tarvitse varata erillistä aikaa, sillä se voi tapahtua tavallisen arjen keskellä. Tärkeintä on ottaa lapsi mukaan arkitoimintaan, jolloin voidaan harjoitella niin puheen tuottamista kuin ohjeiden ymmärtämistä ja käsitteiden hallintaa. Esimerkkinä tällaisista arkisista askareista on pyykkien kuivamaan laittaminen. Siinä yhteydessä voidaan lapsen kanssa harjoitella nimeämistä, kuvailua, vertailua ja luokittelua esimerkiksi värien mukaan. (Siunsote 2022b.)

3.2 Kielen kehityksen häiriöt

Erilaiset kieli- ja puhehäiriöt voivat esiintyä jo varhaisessa vaiheessa. Kielihäiriön taustalla voi olla poikkeavuudet kielen vastaanottoon vaikuttavissa aistitoiminnoissa tai kyvyttömyys jäsenellä ja hyödyntää erilaisia aistihavaintoja. (Haukilehto 2021; Korpilahti 2006, 42.) Osa puheen- ja kielenkehityksen poikkeavuuksista on ohimeneviä, osa puolestaan ennakoi vaikeuksia esimerkiksi oppimisen suhteen (Terveyskylä 2018a).

Kielen kehityksen viivästyessä huomattavan paljon verrattuna lapsen muuhun kehitykseen, voidaan epäillä erityistä kielihäiriötä. Kyseinen ryhmä on moninainen ja vaikeuksien erityispiirteet voivat vaihdella laajasti. (von Tetzchner & Martinsen 1999, 88.) Kehityksellisen kielihäiriön seurauksena lapsen kielellinen oppiminen ja toimintakyky poikkeavat ikätasonsa normeista. Tämä voi näkyä esimerkiksi ensisanojen viivästymisenä, sanojen hitaana oppimisena ja vaikeutena yhdistää sanoja lauseiksi. Puhe voi olla epäselvää, ja lapsen on vaikea rakentaa kertomastaan ehjää kokonaisuutta johtuen suppeasta tai toisaalta hyvin vuolaasta ja runsaasta kerronnasta. (Aivoliitto 2021a.) Kehityksellinen kielihäiriö vaikuttaakin lapsen kokonaiskehitykseen monella tavalla ja siihen saattaa liittyä erityispiirteitä ja liitännäishäiriöitä (Kaure & Rauhala-Vaahervaara 2013, 79; Aivoliitto 2021a).

Jos lapsella on itseilmaisun vaikeuksia, ymmärretyksi tulemisen vaikeuksia tai vaikeuksia ymmärtää muita, saattavat tavalliset arjen tilanteetkin olla yllättäviä, epävarmuutta aiheuttavia ja jopa pelottavia. Ongelmat viestinnässä saattavat aiheuttaa aggressiivista käyttäytymistä, mikä voi esiintyä raivokohtauksina tai haastavina käyttäytymismalleina. Lapsi saattaa esimerkiksi turhautua ja raivostua siirtymätilanteissa, jos hän ei tiedä mitä seuraavaksi on edessä. (Kaure & Rauhala-Vaahervaara 2013, 79; Aivoliitto 2021a.)

Mitä varhaisemmassa vaiheessa kielen kehityksen häiriöt havaitaan ja kuntoutus aloitetaan, sitä parempia tuloksia voidaan saada aikaan. Varhain aloitettu kuntoutus ennaltaehkäisee myös muiden ongelmien syntymistä tai syvenemistä, kuten sosiaalisten suhteiden vaikeutumisesta tai kognitiivisen oppimisen rajoittumisesta. (Pihlaja & Svärd 1996, 151.)

3.3 Kommunikointimenetelmät

Lyhenne AAC tulee englannin kielen sanoista Augmentative and Alternative Communication, mikä tarkoittaa puhetta tukevaa, täydentävää tai korvaavaa kommunikointia. Kommunikointimenetelminä voidaan hyödyntää esimerkiksi tukiviittomia tai kuvia. (AssistiveWare 2021; von

Tetzchner & Martinsen 1999, 20; Papunet 2021c.) Puhetta tukevalla kommunikoinnilla (augmentative communication) tarkoitetaan sekä puhetta täydentävää että tukevaa kommunikointia. Sen käyttö edistää ja täydentää puheilmaisuutta. Puhetta korvaavaa kommunikointia (alternative communication) käytetään sellaisten henkilöiden kanssa, jotka eivät pysty puhumaan, vaan kommunikoivat vuorovaikutustilanteissa muilla keinolla kuin puheella. (von Tetzchner & Martinsen 1999, 20.)

Minkä tahansa AAC-menetelmän tarkoituksena on välittää viestiä kuvilla, symboleilla, kirjoittamalla, synteettisen puheen tai videon avulla (Kehitysvammaisten Tukiliitto 2017). Huumtasen (2012, 15) mukaan puhetta tukevan ja korvaavan kommunikoinnin käyttö ei poissulje luonnollisten kommunikointikeinojen mahdollisuutta. Esimerkiksi katsetta, katsekontaktia, kehon asentoja, ilmeitä, eleitä ja äännähdyksiä tulisi hyödyntää AAC-menetelmien ohella.

AAC-menetelmät soveltuvat erityisesti sellaisille lapsille, joilla on merkittäviä kommunikoinnin häiriöitä. Menetelmien avulla on mahdollisuus parantaa viestintää, kieltä sekä oppimista. (Drager ym. 2010, 303.) Usein perheille joudutaan kuitenkin perustelevaan eri menetelmien esimerkiksi tukiviittomien tai kuvien käyttöä, erityisesti sellaisissa tilanteissa, joissa lapsi on jo alkanut tuottaa puhetta. Vaikka lapsi tuottaisi sanoja, puhetta tukevien menetelmien käytön jatkaminen tukee puheen kehitystä. (Yiannakou 2017.)

3.4 Kuvakommunikointi

Elinympäristömme on täynnä kuvia ja niitä käytetäänkin monissa toimintaympäristöissä kuvaamaan tavaroiden paikkoja ja ohjeistamaan toimintaamme. Kuva auttaa jäsentämään ympäristöä ja aikaa, jonka lisäksi se on myös kommunikoinnin ja ajattelun väline. Kuvan äärelle voi pysähtyä ja palata, jos ei muista, mitä on tekemässä, minne menossa ja mitä hakemassa. (Kerola, Kujanpää & Timonen 2009, luku ”Kuvat”.)

Kuvakommunikoinnilla tarkoitetaan kuvien käyttöä puheen ja sanattoman viestinnän rinnalla. Kuvan avulla voidaan viitata sellaiseen asiaan, jota ei muuten pysty ilmaisemaan. Lisäksi kuvalla voidaan myös havainnollistaa sisältöä, jonka ymmärtäminen on haasteellista. Vaikka kuvien avulla kommunikointi ei saavuta kerronnan vapautta, ne kuitenkin mahdollistavat viestin välittämisen ja vastaanottamisen (Aivoliitto 2022a; Papunet 2021b).

Varhaisessa kielenkehityksen vaiheessa 0–2-vuotias lapsi ei vielä ymmärrä yhdistää oppimiaan esineiden nimiä samojen esineiden kuviin. Tärkeää on kuitenkin se, auttaako kuvien visuaalinen sisältö kommunikointihäiriöistä ihmistä käyttämään niitä kommunikointitilanteissa. (Aivoliitto 2022a; von Tetzchner & Martinsen 1999, 35–36). Kuvia käytetään usein tehokkaasti ilmaisemaan viestejä ja niiden avulla myös ”nimetään” ympäristön tiloja sekä esineitä. Eri kuvat sopivat erilaisille kommunikoinnin tasoille tai henkilöille, ja varhaisella vuorovaikutuksen tasolla voidaan käyttää esimerkiksi valokuvia. (Huuhtanen 2012, 58–59.) Kuvien käyttö kannattaa aloittaa lasta innostavista asioista ja on tärkeää, että aikuinen mallittaa kuvien käyttöä, jotta ne tulisivat konkreettisesti käyttöön arjen eri tilanteissa (Aivoliitto 2022a). Kommunikoinnin oppimiseen tarvitaan aina vuorovaikutusta toisten kanssa. Lapsi ei voi oppia kommunikoimaan kuvien avulla, jos lapsen arjen kommunikointikumppanit eivät käytä kyseistä kommunikointikeinoa. (Papunet 2021c.)

PCS-kuvat tulevat englannin kielen sanoista Picture Communication Symbols ja ne ovat todennäköisesti yleisimmin käytettyjä kuvia. PCS-kuvat ovat yksinkertaisia piirroskuvia, joita löytyy niin värillisinä kuin mustavalkoisina. Kyseisten kuvien tuottamiseen käytetään yleensä maksullista BoardMaker-nimistä tietokoneohjelmaa, mutta internetistä löytyy myös ilmaisia kuvapankkeja, esimerkiksi Papunet. (Huuhtanen 2012, 61–62.) Kun yksittäiset kuvat eivät riitä täyttämään kommunikointitarvetta, kuvia voidaan lisätä ja muodostaa näin kommunikointitauluja. Kommunikointitaulu sopii sellaisille, joille yksittäiset kuvat ovat tuttuja, mutta eivät kuitenkaan pysty käsittelemään suurta määrää kuvia kerrallaan. Tauluun kootaan vain tiettyyn tilanteeseen, kuten ruokailuun tai leikkiin sopivia kuvia. (Huuhtanen 2012, 50; Papunet 2021a.)

Opinnäytetyöhömmme liittyvässä päiväkotiryhmässä on hyödynnetty kuvia esimerkiksi kuvittamalla ympäristöä ja toimintoja, mutta konkreettinen kuvien käyttäminen toimintahetkillä on vähäisempää. Kuvien käyttäminen on avainasemassa, jotta niiden tarjoamat hyödyt saadaan parhaiten esille. Grahnin (2012) mukaan kommunikointimenetelmien käyttö unohtuu helposti päivittäisissä arjen toiminnoissa. On kuitenkin tärkeää, että sanavarastoa laajennetaan, opetetaan mallintamalla ja osoitetaan, että vaihtoehtoinen kommunikointi on hyväksytty ilmaisumuoto.

Päädymme kuvalliseen tuotoksen toteuttamiseen tilaajan toiveesta. Päiväkotiryhmässä, jonne kuvallinen tuotos tuotettiin, on käytössä muitakin Boardmakerin kuvia, joten valitsimme tuotokseen saman ohjelman kuvat. Boardmakerista löytyy myös laajempi kuvavalikoima kuin mitä esimerkiksi Papunetistä. Todennäköisyys kuvien käyttämiselle on suurempi kuin esimerkiksi

tukiviittomien, sillä kuvat esiintyvät kyseisen päiväkotiryhmän arjessa entuudestaan. Kuvat ovat hyvä keino silloin, jos asiaa ei pysty ilmaisemaan sanallisesti tai sanattomasti (Papunet 2021b). Kerromme enemmän kuvallisen tuotoksen laatimisesta, käyttöönotosta ja arvioinnista luvussa 7. Tuottamamme kuvallinen tuotos, Kerro se kuvin – mitä tänään tehtiin? löytyy kokonaisuudessaan liitteestä 2.

4 OSALLISUUS

Lapsen osallisuus tarkoittaa sitä, että hänellä on oikeus olla ajan tasalla itseä koskevista asioista sekä vaikuttaa niihin ja tulla kuulluksi (kuva 1) (Oranen 2021; Opetushallitus 2021c; World Vision 2021). Osallisuus on yksilöllinen tunne, mikä on koettava itse, mutta sen onnistumiseen tarvitaan myös muita ihmisiä. Usein lapsen osallisuus ilmenee tilanteissa, joissa he voivat vaikuttaa tässä ja nyt, juuri niissä tilanteissa, joissa he kasvavat, leikkivät, keksivät, oppivat, nauttivat ja ponnistelevat. Tällaisissa tilanteissa läsnä olevan aikuisen on osattava syventyä aiheeseen, jotta osallisuus saadaan näkyviin. (Karlsson 2005, 8.)

Kuva 1. Lapsen osallisuus Opetushallituksen (2021c) pohjalta.

Osallisuutta voidaan kuvata esimerkiksi porras- tai tikapuumallien avulla. Portaiden alkupäässä mahdollisuus vaikuttamiseen on vähäinen tai olematon ja mitä korkeammalle päästään, sitä paremmat ovat vaikuttamisen mahdollisuudet. Tällaisessa porrasmallissa keskeistä on se, että lapsi kokee olevansa mukana vaikuttamassa hänen omissa asioissaan. Tarkoitus ei kuitenkaan ole kiivetä mahdollisimman korkealle, vaan osallisuus voi toteutua matkan varrella aikuisten ja lasten yhteistyöllä. (Oranen 2021.) Shier (2001, 110) kertoo puolestaan Hartin tikkaista, jotka perustuvat osallisuuden viiteen eri tasoon. Nämä tasot sisältävät lasten kuuntelemisen, näkemysten tukemisen ja mielipiteiden huomioimisen, jonka lisäksi lapsien tulee olla mukana päätöksentekoprosesseissa ja heillä tulee olla vastuu päätöksenteosta. Osallisuuden edellytyksenä on, että lapsella on mahdollisuudet ymmärrykseen ja itseilmaisuun. Jos puheen ymmärtäminen ja puheella ilmaisu ei ole mahdollista, tarvitaan tueksi AAC-menetelmiä.

4.1 Osallisuus varhaiskasvatuksessa

Varhaiskasvatuksen on tarkoitus auttaa edistämään lasten kasvua, kehittymistä ja oppimista sekä yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa. Varhaiskasvatuslaissa (540/2018) on määrätty tietyt ehdot, joita varhaiskasvatuksen tulee noudattaa ja jotka puolestaan määrittelevät päiväkodin toimintaa. Kyseiseen lakiin on sisällytetty myös lapsen osallisuus ja vaikutusmahdollisuudet itseään koskevissa asioissa, joiden pohjalta lasten käsitys itsestään kehittyy, itseluottamus kasvaa ja sosiaaliset taidot muokkautuvat. (Opetushallitus 2018.) Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaan varhaiskasvatusta tulee järjestää ja kehittää inklusioperiaatteiden mukaisesti. Inklusiiossa varhaiskasvatus on lapsen tuen tarpeista riippumatta kaikille yhteistä, ja mahdolliset tukitoimet tuodaan osaksi arkea. Inklusiivinen toimintakulttuuri edistää lasten osallisuutta sekä oppimista. Oppimisympäristöjä kehitetäänkin yhdessä lasten kanssa, jotta ne ovat mahdollisimman sopivia kohderyhmälle. (Opetushallitus 2022b, 7, 17.)

Varhaiskasvatuksessa on tärkeää, että lapsia tuetaan ja ohjataan, jotta jokaisella on mahdollisuus osallistua leikkeihin sekä yhteiseen toimintaan (Opetushallitus 2021d). Mihinkään toimintoihin lasta ei voida kuitenkaan pakottaa ja osallisuuteen kuuluukin yhtä vahvasti myös se, että lapsi saa olla halutessaan vastaamatta tai osallistumatta (Laimio 2021, 34).

Varhaiskasvattajien ammattitaitoisuus on lasta osallistavia toimintoja tarkasteltaessa tärkeä asia, sillä lasten osallisuus toteutuu – tai estyy – jokapäiväisessä lapsen ja kasvattajan vuorovaikutuksessa. Voidaan ajatella, että lapsen osallisuus on loppupeleissä lapsen oma kokemus tärkeästä tilanteesta tai kohtaamisesta. Näin ollen ei voida olettaa, että ainoastaan toimintaan

osallistuminen toisi osallisuuden kokemuksen. Esimerkiksi yksin leikkiminen saattaa olla lapsen oma valinta, mutta lapsen vetäytyessä liiaksi pois vuorovaikutuksesta, hän tarvitsee aikuisen tukea ja apua, päästäkseen takaisin ryhmään. (Leinonen 2020, luku ”Osallisuuden määritelmiä”.)

4.2 Vieraskielisyyden vaikutus osallisuuteen

Lapset saavat päiväkodissa mahdollisuuden tutustua erilaisiin ihmisiin, kieliin ja kulttuureihin, sillä eri kulttuurit, kielet ja katsomukset ovat osa arkipäivää. Varhaiskasvatuksen henkilökunnan tehtäviin kuuluu lasten kasvatusta sellaiseen ympäristöön, jossa hyväksytään erilaisuus ja sitä myös arvostetaan. On tärkeää luoda moninaisuutta kunnioittava ilmapiiri ja toimia myönteisin vuorovaikutuksen mallina jokaisen lapsen kohdalla. (Kivijärvi 2017, 250.)

Lapsi tarvitsee kieltä toiminnassaan ja kieli kehittyy leikkimisen, tutkimisen sekä ilmaisemisen myötä. Päiväkodin henkilökunnan tulisi tarkkailla ja tukea tietoisesti jokaisen lapsen kielen käyttöä näiden lapselle ominaisten toimintojen aikana, sillä kielen hallintaan liittyvät valmiudet ovat perustana oppimisvalmiuksille. (Välimäki 2011, 17.) Halmeen (2011, 94) mukaan monikanavaiset opetusmenetelmät, esimerkiksi toiminnallisuus, havainnollistaminen ja kuvien käyttö hyödyttävät vieraskielisten lasten lisäksi kaikkia ryhmän lapsia.

Maahanmuuttajalapselle on ominaista ilmaista asioita ilmein, elein ja yksittäisin sanoin. Näille lapsille aikuisen tuki on erityisen tärkeää, sillä on oleellista, että varhaiskasvatuksen työntekijä reagoi pieniinkin aloitteisiin ja rohkaisee mukaan vuorovaikutukseen. Suomea osaamaton lapsi ei saavuta toisten lasten hyväksymää sosiaalista roolia ilman aikuisen ohjausta, mikä tarkoittaa sitä, että kasvattajan on sitouduttava vuorovaikutukseen, jotta lapsella on mahdollisuus puolestaan sitoutua toimintaan. (Halme 2011, 97.) Yhdenvertaisten mahdollisuuksien toteutuminen varhaiskasvatuksessa edellyttää henkilökunnalta tietoisuutta eri kulttuureista ja katsomuksista sekä taitoa ymmärtää asioita eri näkökulmista (Opetushallitus 2021b).

Mahdollistaakseen lapsen ymmärryksen sekä parantaakseen kielen omaksumista, on tärkeää, että aikuinen puhuu lapselle selkeästi ja rauhallisesti, antaen yksinkertaisia ja lyhyitä ohjeistuksia. Päiväkotiympäristö saattaa olla usein meluisa, joka vaikeuttaa lapsen kykyä erotella ääniteitä ja hahmottaa sanoja. Aikuisen tehtävänä on luoda ääniympäristöstä rauhallinen. (Gykye & Ruponen 2019, luku ”Pedagogiikka”.) Toimintaohjeita antaessa ja muussakin keskustelussa

varhaiskasvattajalla on hyvät mahdollisuudet vaikuttaa omaan puhetapaansa ja sitä kautta lisätä vieraskielisen lapsen ymmärrystä.

Visuaalisuuden lisäämisellä, esimerkiksi kuvien, eleiden ja esineiden käytöllä, voidaan tukea kommunikointia ja esimerkiksi tarkkaavuuden suuntaamista. Esimerkiksi kuvan kautta lapsi pystyy muodostamaan sanalle merkityksen. Kuva toimii myös mieleen painamisen ja palauttamisen tukena. Kuvien kautta myös lapset, jotka eivät vielä osaa suomen kieltä, saavat keinon ilmaista itseään päiväkodin henkilöstölle ja toisille lapsille. Tämän kautta osallisuuden tunne lisääntyy. (Gyekye & Ruponen 2019, luku ”Pedagogiikka”.) Nämä vieraskielisten lasten kommunikointiin liittyvät periaatteet lisäävät kaikkien lasten osallisuutta ja kommunikointia.

5 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTTAMINEN

Melko pian opinnäytetyön aihetta pohtiessa ja suunnitelmaa hioessa työn muodoksi valikoitui toiminnallinen opinnäytetyö. Halusimme opinnäytetyön avulla tarjota apua kuvakommunikoinnin hyödyntämiseen, ja toimeksiantajan toive kuvallisesta tuotoksesta vastasi meidän tavoitteitamme, joten toiminnallinen opinnäytetyö palveli tätä tarkoitusta parhaiten. Salosen (2013, 5–6) mukaan toiminnallinen opinnäytetyö perustuu siihen, että prosessin aikana syntyy jokin käytännönläheinen tuotos.

Toiminnallisessa opinnäytetyössä eri toiminnan ja kehittämisen vaiheet etenevät kohti tuotosta toimijoiden kanssa dialogisessa vuorovaikutussuhteessa tietyssä toimintaympäristössä. Toiminnallisen opinnäytetyön prosessin aikana on tärkeää keskustella, arvioida, suunnata toimintaa uudelleen sekä antaa ja saada palautetta. (Salonen 2013, 6.) Lisäksi on otettava huomioon, että käytännön toteutus ja sen raportointi yhdistyvät hyödyntäen tutkimusviestinnän keinoja (Vilkkä & Airaksinen 2003, 9).

Toiminnallisessa opinnäytetyössä tutkimuksellinen osuus kuuluu idean tai tuotteen toteutustapaan. Tietoa kerätään samalla tavalla kuin tutkimuksellisessa opinnäytetyössä, mutta tutkimuskäytäntöjen merkitykset eivät ole yhtä suuressa merkityksessä. (Vilkkä & Airaksinen 2003, 56–57.) Tässä opinnäytetyössä ennen toiminnallista osuutta toteutettiin tutkimuksellinen osuus, jonka tarkoituksena oli saada tietoa lasten osallisuudesta päiväkotiympäristössä. Tutkimuksellinen osuus toteutettiin havainnointina. Pyrimme havainnoimaan koko päiväkotipäivää sekä siihen liittyviä tilanteita ja toimintahetkiä. Havainnoimalla kotiinlähtötilanteita, saimme tietoa lasten osallisuudesta juuri kyseisissä hetkissä ja näiden pohjalta yhdessä toimeksiantajan toiveet huomioon ottaen teimme kuvallisen tuotoksen.

Tutkimuksellista osuutta tuki perehtyminen kirjallisuuskatsaukseen. Tutustuimme laajasti osallisuuteen sekä vuorovaikutukseen ja kommunikointiin liittyviin aineistoihin ja loimme pohjan opinnäytetyömme tietoperustalle. Myös tutkimuksen teko ja esimerkiksi tutkimusaineiston keräämiseen tarkoitettuihin menetelmiin perehtyminen tehtiin ennen kuin aloimme toteuttaa tutkimuksellista osuutta. Toiminnallisen osuuden toteutuksessa hyödynsimme myös paljon tietolähteitä ja aineistoja, esimerkiksi tutustuen jo aiemmin tehtyihin vastaavanlaisiin töihin.

5.1 Opinnäytetyöprosessin kuvaus

Opinnäytetyön etenemistä voi kuvailla erilaisten mallien avulla. Tämä opinnäytetyö eteni mallintaaen konstruktivistisista mallista, jossa korostuu huolellinen suunnittelu, toiminnassa oppiminen, osallisuus, tutkimuksellinen kehittämisote sekä monipuolinen menetelmäosaaminen. Toiminnan vaiheet sisältävät aloitus-, suunnittelu-, esi-, työstö-, tarkistus- ja viimeistelyvaiheen. Lopuksi syntyy konkreettinen tuote, esimerkiksi malli, opas, esite, toimintapäivä tai kansio. (Salonen 2013, 16–19.)

Alla oleva taulukko (taulukko 1) kuvaa opinnäytetyöprosessimme etenemisen alusta loppuun. Taulukkoon on koottu prosessin kannalta oleellimmat työvaiheet, sisältäen suurpiirteisen aikataulun. Kokonaisuudessaan opinnäytetyöprosessiin meni noin vuosi. Taulukossa ei perehdytä tarkemmin opinnäytetyöraportin eri vaiheisiin, sillä raporttia kirjoitettiin tasaiseen tahtiin prosessin edetessä.

Taulukko 1. Opinnäytetyön prosessi.

AJAN- KOHTA	TOIMINNAN KUVAILEMINEN
Opinnäytetyön aloittaminen ja suunnittelu	
4/2021	Valitsimme aiheen opinnäytetyöllemme. Aiheeksi muodostui Opas AAC-menetelmistä ja niiden käytöstä. Lähetimme aihe-ehdotuksen Wihiin.
9/2021	Työstimme opinnäytetyönsuunnitelmaa, jolloin myös aihe hioutui. Aihe muuttui osallisuuden edistämiseksi päiväkodissa, johon halusimme lisätä tilaajan tarpeisiin sopivan tuotoksen.
9/2021	Otimme yhteyttä eri varhaiskasvatuksen yksiköihin, etsien kiinnostunutta tilaajaa. Tilaaja löytyi. Sovimme tapaamisen, jossa keskustelimme opinnäytetyömme aiheesta ja heidän toiveistaan ja tarpeista tuotokseen. Haimme Kuopion kaupungilta tutkimuslupaa tutkimuksen tekemisestä ja saimme sen.

10/2021	Yhteistyösopimuksen tekeminen tilaajan kanssa.
Tutkimuksellinen osuus	
10/2021	Perehdyimme aiheemme tietoperustaan ja havainnoinnin tekemiseen. Teimme suunnitelmaa havainnoinnistamme ja loimme itsellemme havainnointilomakkeen. Saimme havainnoinnin suostumusluvan päiväkodin lasten huoltajilta.
11/2021	Suoritimme havainnointia päiväkodissa suunnitelmienne pohjalta. Analysoimme havaintojen tuloksia sisällönanalyysin keinoin.
Toiminnallinen osuus	
12/2021	Tekemien havaintojen ja tilaajan toiveiden pohjalta suunnittelimme kuvallista tuotosta.
1/2022	Teimme kuvallisen tuotoksen Boardmaker -ohjelmalla.
3/2022	Saatoimme kuvallisen tuotoksen loppuun (tulostus ja laminointi) sekä veimme tuotoksen päiväkodille. Opastimme ja mallinsimme sen käyttöä sekä toimimme esille muitakin keinoja, esimerkiksi piirtämisen, jota voi hyödyntää niin kotiinlähtötilanteissa kuten muissakin tilanteissa, osallisuuden edistämiseksi.
Opinnäytetyön viimeistely ja palautus	
4/2022	Arvioimme tuotosta ja viimeistelimme opinnäytetyötämme.
4/2022	Palautimme päättöseminaariversioon ja osallistuimme seminaariin.
5/2022	Teimme viimeiset muokkaukset, jonka jälkeen opinnäytetyömme julkaistiin.

5.2 Tutkimusaineiston kerääminen ja analyysi

Laadullisen tutkimusmenetelmän tavoitteena on tutkimisen aikana muodostuneiden tulkintojen avulla näyttää esimerkiksi ihmisten toiminnasta jotakin, joka on välittömän havainnon tavoittamattomissa. Välittömän havainnoinnin tavoittamattomissa olevat asiat ovat kuin arvoituksia, ja tutkimuksen tavoite on tuoda ratkaisu esille. (Vilkkä 2021, luku ”Menetelmän erityispiirteet”.) Tutkimusaineistoa voi kerätä esimerkiksi havainnoinnilla, mikä tapahtuu tarkkailemalla ihmisten toimintaa ja sen avulla saadaan tietoa siitä, mitä tehdään. Kyseinen tutkimustapa ei kuitenkaan mahdollista vastaamista ”miksi”-kysymyksiin. (Vilkkä 2021, luku ”Havainnoinnin toteuttamisen tapoja”.)

Päiväkotiarjessa tilanteet saattavat muuttua nopeasti eikä niitä ole aina mahdollista ennakoida. Lisäksi rutiineista huolimatta jokainen päivä varhaiskasvatuksessa on erilainen. Havainnointi mahdollistaa välittömän ja suoran tiedonsaannin yksilön ja ryhmän välisestä toiminnasta, mikä puolestaan sopii hyvin vuorovaikutuksen tutkimiseen. Suuressa roolissa opinnäytetyötämme esiintyy myös lapset ja heidän kielelliset vaikeutensa, mikä toimii myös havainnoinnissa, kun halutaan saada tietoa, jota tutkittavien olisi vaikea itse kertoa. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2014, 213.) Havainnoimme koko päiväkotiryhmän keskinäistä kommunikointia, kiinnittäen kuitenkin huomiota erityisesti sellaisten lasten kommunikointiin, joilla on kielellisiä vaikeuksia tai kommunikoinnin erityistarpeita.

Toteutimme havainnointia siten, että olimme täysin ulkopuolisia kaikissa havainnoitavissa tilanteissa. Olimme etukäteen valmistelleet havainnointilomakkeen, jonka mukaan lähdimme tekemään havainnointia. Tämän kaltainen havainnointi on systemaattista havainnointia. Se voidaan toteuttaa joko rajatuissa tiloissa tai luonnollisissa tilanteissa ja siihen kuuluu olennaisesti jonkinlaisten luokitteluskeemojen laatiminen. (Hirsjärvi ym. 2014, 215.) Meidän kohdallamme havainnointi sijoittui luonnollisiin tilanteisiin, sillä ujuttauduimme ulkopuolisina tarkkailijoina lapsille tuttuun ja arkiseen ympäristöön, päiväkodin eri tiloihin ja tilanteisiin. Halusimme nähdä päiväkodissa tapahtuvaa kommunikointia tavallisissa arjen tilanteissa. Aineisto kerättiin havainnoimalla päiväkotipäivää eri ajankohtina.

Havainnoidessa havainnot tehdään eri aistien avulla ja yksittäiset havainnoinnit dokumentoidaan. Saadakseen mahdollisimman kattavan kokonaisuuden havainnoitavasta tilanteesta, tulee havainnoida yksittäisen lapsen lisäksi myös lapsiryhmää sekä henkilökuntaa ja koko toimintaympäristöä. Lapsen käyttäytyminen on tilannesidonnaista, jolloin eri tilanteisiin vaikuttavat

esimerkiksi sen hetkinen tunnetila, vireystaso, toiminnan mielenkiintoisuus, paikalla olevat henkilöt, mahdolliset häiriötekijät ja toimintaympäristö. Havainnoidessa onkin otettava nämä seikat huomioon, jotta vältetään virheelliset tulkinnat. (Koivunen & Lehtinen 2019, luku ”Havainnointi.”)

Molemmilla havainnoinnin tekijöillä on oltava käsitys siitä, miten muistiinpanot kirjataan (Vilka 2021, luku ”Havainnoinnin järjestelmällisyys”). Päätimme käyttää havainnoinnin apuvälineinä perinteisiä muistiinpanovälineitä eli kynää ja paperia. Yksi yleinen tapa on havainnointipäiväkirjan käyttö, johon kirjataan välittömästi havainnointitilanteen jälkeen mahdollisimman tarkasti keskeiset havainnot sekä omat ajatukset (Toikko & Rantanen 2009, 144). Toitimme tätä keinoa ja kirjoitimme muistiinpanot havainnointitilanteiden ohella ylös havainnoinnille tarkoitettuihin vihkoihin. Lisäksi apuna toimi etukäteen suunniteltu havainnointilomake (taulukko 2), jonka teimme ennen havainnoinnin aloittamista. Säilytimme havainnoinnin avulla saatuja tietoja huolellisesti omassa tiedossamme suojataksemme henkilöiden tietosuojan ja anonyymiyden. Vanhemmille laaditussa suostumuskirjeessä painotimme lasten anonyymiyden säilymistä, ja tätä olemme pitäneet tarkoin mielessämme koko tutkimusprosessin ajan. Käytännössä tämä näkyi opinnäytetyötä tehdessä esimerkiksi siten, että emme nimenneet lapsia oikeilla nimillä edes omassa muistiinpanoissamme ja säilytimme havainnot alusta loppuun tietoturvallisesti.

Taulukko 2. Havainnointilomake.

Mitä havainnoidaan?	Kuinka havainnoidaan?
<i>Lasten osallistuminen/osallisuus ryhmän toimintaan eri toimintahetkissä</i>	Osallistuuko lapsi toimintaan? Annetaanko lapselle mahdollisuuksia osallistumiseen? Tuetaanko osallistumista, esim. antamalla vaihtoehtoja toimintaan? Huomioidaanko erityistarpeet? Onko kielellinen saavutettavuus huomioitu, käytetäänkö vaihtoehtoisia kommunikointikeinoja?
<i>Lasten keskinäinen vuorovaikutus</i>	Leikkivätkö lapset keskenään/pyytävätkö lapset toisiaan mukaan tekemisiin? Sanallistavatko lapset leikkejään yhdessä? Juttelevatko lapset keskenään leikin/toiminnan aikana?
<i>Spontaanit puheenvuorot</i>	Jutteleeko/kyseleekö lapsi toisten lasten/aikuisen kanssa? Ottaako omatoimisesta puheenvuoroja?
<i>Erimielisyystilanteet</i>	Selitetäänkö lapselle ymmärrettävästi tilanteen kulku ja syyseuraus? Saako lapsi ilmaista omat tarpeet tai tahdon?
<i>Lasten kommunikointi aikuisten kanssa</i>	Auttaako/tukeeko aikuinen lasta kommunikoinnissa? Antaako aikuinen lapselle suoria vastauksia ja luoko valintamahdollisuuksia? Antaako aikuinen lapselle puheenvuoroja?
<i>Lapsen osallistuminen/osallisuus kotiinlähtötilanteisiin/kuulumisten kertomiseen</i>	Kertooko lapsi päivän tekemisistä tai tunteista? Kyselläänkö lapselta päivän tekemisistä? Tuetaanko antamalla esimerkiksi vastausvaihtoehtoja?

Osallisuutta havainnoimme seuratessamme erilaisia päiväkotiarkeen liittyviä toimintahetkiä ja tilanteita. Kiinnitimme huomiota erityisesti kommunikointiin ja vuorovaikutukseen havainnoidessamme osallisuuden mahdollisuuksia ja sen toteutumista. Ennen havainnointia kokosimme itsellemme havainnointilomakkeen, jonka kysymysten kautta havainnointia teimme. Kuten taulukossa 2 on nähtävillä, päätimme etukäteen mitä havainnoidaan ja kuinka näitä asioita havainnoidaan. Jaoinne havainnoitavat asiat seitsemään eri ryhmään, jotka ovat taulukossa 2 näkyvissä vasemmassa sarakkeessa. Oikeanpuoleiseen sarakkeeseen olemme koonneet kysymyksiä, joiden kautta havainnointia oli helpompaa toteuttaa. Kysymykset ohjasivat tekemiämme havaintoja koko havainnointiprosessin ajan.

Havaintojen kautta saimme tietoa esimerkiksi lasten kommunikointikeinoista ja ilmaisutavoista, mahdollisuuksista kommunikointiin ja ryhmän henkilöiden välisistä kommunikointi-

suhteista. Havaintojen kautta muodostimme käsityksiä siitä, mitkä ovat lapselle ominaisia tapoja toimia yksilöinä ja ryhmän jäseninä. Havainnoinnin tulosten perusteella tuotokseen oli helpompi valita lasten tarpeita vastaavia, yksinkertaisia ja selkeitä kuvia. Kuvitettu ympäristö tukee ymmärrystä kuvien sisällöstä ja merkityksestä, mutta niiden aktiivisempi käyttö on hyvä aloittaa mahdollisimman yksinkertaisesti. Kuvien käyttöön ottaminen vaatii aktiivisuutta lapsen keskustelukumppanilta, joten aikuisen tulisi käyttää kuvia oman ilmaisunsa ohella, jotta lapsella on mahdollisuus ottaa mallia kuvallisesta kommunikoinnista. (Siunsote 2022a.)

Havainnointikertojen jälkeen kävimme kirjoitetut muistiinpanot suullisesti läpi, jolloin saimme kattavan kuvan molempien havainnoista ja pystyimme poimimaan havaintojen oleelliset informaatiot. Näin ollen pystyimme jälkikäteen palaamaan havainnointitilanteisiin ja keskustelun kautta avaamaan tuloksia sekä tekemään yhteisiä päätelmiä kummankin havainnoijan näkökulmasta. Pääosa havainnoituista tilanteista toteutui molempien havainnoijien ollessa paikalla, mutta toisinaan jakauduimme eri tilanteisiin, jolloin luotimme toistemme tekemiin havaintoihin.

Kerättyämme tutkimusaineiston havaintojen avulla, siirryimme aineiston analyysivaiheeseen. Valitsimme tutkimusaineiston analysointitavaksi sisällönanalyysin. Sisällönanalyysia pidetään perinteisenä laadullisen tutkimuksen analysointimenetelmänä. Sisällönanalyysi perustuu siihen, että kyseiseen tutkimukseen kerätystä aineistosta täytyy valita tarkkaan olennaisimmat asiat. Analyysissa aineistosta ei saa kadottaa informaatiota, vaikka se järjestetään tiiviisti selkeään muotoon tekemällä siitä selkeä kuvaus. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 103–104, 121–122.)

Opinnäytetyömme sisällönanalyysi toteutettiin teoriaohjaavasti. Käyttämämme havainnointityksiköt perustuvat aineistoon, mutta niiden valinnassa näkyi teorian vaikutus. Teoriaohjaava sisällönanalyysi etenee niin, että ensin alkuperäisdataa pelkistetään eli redusoidaan. Tällä tarkoitetaan tiedon erottelua, jossa tutkimukselle epäolennainen tieto poistetaan. Aineistosta etsitään tutkimustehtävää eli tutkimuskysymyksiä vastaavia ilmaisuja ja niitä kuvaavia pelkistettyjä ilmauksia. Pelkistämisen jälkeen ryhmitellään eli klusteroidaan aineisto. Alkuperäisilmaukset käydään tarkasti läpi, jonka jälkeen ryhmitellään käsitteet siten, että samaa ilmiötä kuvaavat yhdistetään luokiksi. Lopulta, kun käsitteet on yhdistelty, saadaan vastaus tutkimustehtävään. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 123, 133.)

Havainnointikertojen kesto vaihteli tunnista kolmeen tuntiin. Havainnointiaineistoa kertyi yhteensä 11 tuntia. Havainnointien jälkeen aloitimme aineiston analyysin. Kirjoitimme käsin tehdyt muistiinpanot puhtaaksi tietokoneella, mikä mahdollisti aineiston analyysiprosessin eri vaiheissa merkintöjen tekemisen. Aloitimme analyysin käymällä läpi aineistot keskustellen. Tällä tavoin saimme laajan kokonaiskuvan käytössä olevasta aineistosta. Tutkimuskysymykset auttoivat meitä sekä havainnointilomakkeen luomisessa että analyysivaiheessa tarkastelemaan oleellisimpia havaintoja.

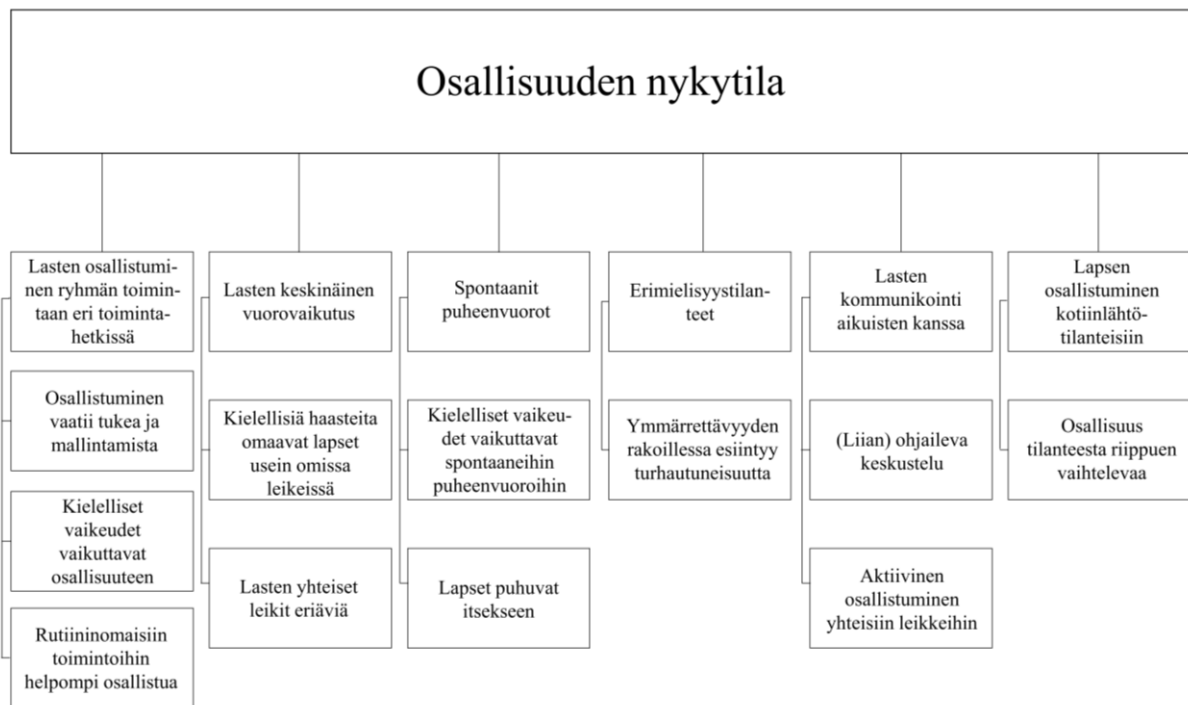
Alla olevaan taulukkoon (taulukko 3) olemme tuoneet analysointia vaihe vaiheelta. Keskustelujen kautta, tutkimuskysymyksiin pohjaten, pystyimme erottelemaan tutkimukselle olennaiset tiedot. Taulukkoon 3 olemme koonneet vasemmanpuoleiseen sarakkeeseen muutamia esimerkkihavaintoja eli alkuperäisilmauksia. Seuraavaksi alkuperäisdataa pelkistettiin - epäolennainen tieto karsittiin pois ja etsittiin tutkimustehtävää vastaavia ilmaisuja. Näitä ilmaisuja kuvaamme taulukossa (taulukko 3) sanalla yksinkertaistaminen. Seuraava vaihe sisälsi kerättyjen havaintojen ja niiden yksinkertaisten ilmausten luokittelun havainnointilomakkeen osa-alueisiin. Teimme tämän osuuden siten, että pohdimme kerättyjen aineistojen pohjalta, mitkä havaintojen yksinkertaistukset kuuluvat mihinkin kategorioihin kirjoittamalla niitä ylös taulukkoon. Analyysivaiheen luokitteluun käytimme havainnointilomakkeen (taulukko 2) kategorioita, jotta pystyimme tarkastelemaan havainnoinnin vastaavuutta tutkimuskysymyksiin pohjaten.

Taulukko 3. Esimerkki aineiston analysoinnista eli havaintojen luokittelusta.

<i>HAVAINTO</i>	<i>YKSINKERTAISTA- MINEN</i>	<i>LUOKITTELU (havainnointilo- make)</i>
Aamupiirillä lapsi ei osallistu yhteiseen keskusteluun. Tilanne vaatii, että aikuinen kohdentaa kysymyksen juuri kyseiselle lapselle.	Lapsi tarvitsee aikuisen tukea ottaakseen puheenvuoron.	Spontaanit puheenvuorot
Lapsen osallistuessa aamupiiriin, mallintaa tekemistä toisilta lapsilta, ei sanallisesti pyydä apua. Ei-rutiininomaisissa asioissa passiivinen; seurailee, mutta ei osallistu.	Lapsi ei aktiivisesti osallistu toimintahetkeen.	Lasten osallistuminen/osallisuus ryhmän toimintaan eri toimintahetkissä
Kotiinlähtötilanteessa varhaiskasvattaja kertoo päivän kuulumiset hakijalle – lapsi saattaa eleiden avulla osallistua, mutta ei ole suuremmassa roolissa.	Lapsen osallisuus kotiinlähtötilanteessa vähäistä.	Lapsen osallistuminen/osallisuus kotiinlähtötilanteisiin/kuulumisten kertomiseen

6 TUTKIMUSTULOKSET

Tutkimusaineistomme pohjalta saimme vastauksia ennalta määriteltyihin kysymyksiin, jotka auttoivat havaintojen tekemisessä. Tarkoituksenamme on esitellä seuraavissa kappaleissa aineiston analyysin pohjalta tutkimukseen vaikuttavien tilanteiden toteutumista päiväkotiryhmässä. Havainnointilomakkeen avulla nostimme esille kategorioita, joiden pohjalta etsimme tietoa havainnointitilanteissa (kuva 2).

Kuva 2. Havainnot osallisuuden nykytilasta kaaviona

6.1 Lasten osallisuuden nykytila havainnoidussa päiväkodissa

Saatujen havaintojen pohjalta voimme tuoda esille vain sen, mitä olemme itse nähneet ja havainnoineet kyseisessä päiväkodissa ja päiväkotiryhmässä, emmekä voi yleistää havaintoja suuremmissa mittakaavassa. Ne seikat, jotka olemme huomanneet havainnointikertojen aikana, eivät välttämättä ole osa jokapäiväistä arkea kyseisessä päiväkodissa, saati muissa päiväkodeissa. Tulosten pääpaino kohdistuu kyseisen päiväkodin sisältä kerättyihin havaintoihin ja niiden analysointiin. Osallisuuden toteutumisessa ja kommunikoinnissa on myös yksilöllisiä eroja, vaikka olisikin kyse lapsista, joilla on kielellisiä haasteita. Haasteiden laajuus, monimuotoisuus sekä näyttäytyvyys vaikuttavat osaltansa siihen, kuinka lapset osallistuvat toimintaan ja ovat vuorovaikutuksessa muiden kanssa.

Päiväkotipäivien kokonaisvaltainen havainnointi antoi meille tietoa lasten osallisuudesta aina tulohetkestä kotiinlähtöön asti. Tarkastellessamme yleisesti lasten osallisuutta, havainnoissa nousi kerta toisensa jälkeen esille erityisesti ne lapset, joilla ilmenee kielellisiä haasteita. He leikkivät usein itsekseen, eivätkä ottaneet kontaktia toisiin lapsiin samalla tavalla kuin muut lapset, eivätkä myöskään toiset lapset ottaneet yhtä lailla kontaktia heihin. Kyseiset lapset ottivat suuremmalla todennäköisyydellä kontaktia aikuisiin kuin toisiin lapsiin. Huomasimme havainnoidessamme useampaan otteeseen, että näille lapsille on helpompaa osallistua toimintaan, mikäli se tulee aikuisen ehdotuksesta. Havaintojen perusteella osallisuuteen näyttää vaikuttavan myös se, millainen tilanne tai toiminta on kyseessä; tutut, rutiininomaiset tekemiset osallistavat enemmän kuin uudet ja tuntemattomat tilanteet.

Kielellisten vaikeuksien lisäksi huomasimme osallisuuteen vaikuttavan myös lasten muu kehitys ja mahdolliset poikkeavuudet. Kehitykselliset poikkeavuudet ilmenevät usein puheen tai motoristen taitojen oppimisen hitautena ja taustalla voi olla muun muassa puheen ja kielenkehityksen häiriö, motoriikan kehityshäiriö, monimuotoiset kehityshäiriöt, kehitysvammaisuus tai autismikirjon häiriöt (Terveyskylä 2018b). Jokaisella lapsella tulisi kaikesta huolimatta olla mahdollisuus olla oma itsensä. Tämä tarkoittaa sitä, että lapsi voi toteuttaa itseään joko oman näköisen kommunikoinnin tai toiminnan kautta ja saada tarvittaessa apua tämän oikeuden toteutumiseen. (Miettinen & Olli 2021, 65–66.) Näemme havainnoitavassa päiväkotiryhmässä otollisen mahdollisuuden osallisuuden onnistumiselle, sillä lapsia on normaalia vähemmän ja aikuisia puolestaan enemmän. Osallisuuden toteutuminen vaatii niin motivaatiota, tietoa kuin aikaakin päiväkodin henkilökunnalta, mikä saattaa puolestaan aiheuttaa haasteita hektisen arjen keskellä, varsinkin päivän lopussa, kotiinlähtötilanteissa. Tämä onkin yksi merkittävimmistä asioista, johon haluamme kuvallisen tuotoksen avulla tuoda parannusta.

Seuraavaksi käsittelemme havaintoja tekemämme havainnointilomakkeen (taulukko 1) mukaisesti.

Lasten osallistuminen/osallisuus ryhmän toimintaan eri toimintahetkissä

Havaintojemme perusteella voimme todeta, että lapset, joilla on kielellisiä vaikeuksia eivät osallistu päiväkodin toimintoihin, esimerkiksi aamupiiriin tai muihin toimintoihin samalla tavalla kuin muut lapset. Yksilöllisiä eroja kuitenkin löytyy ja osallistuminen riippuu myös siitä, millainen toimintahetki on kyseessä. Rutiininomaisiin tekemisiin osallistuminen vaikuttaisi olevan helpompaa verrattuna toimintoihin, jotka ovat lapselle uusia. Uusien ja epävarmuutta

aiheuttavien tekemisten kohdalla osallistuminen oli selvästi heikompaa ja jopa olematonta. Osallistuminen vaatii kyseisiltä lapsilta enemmän aikuisten tukea sekä toisilta lapsilta mallintamista.

Korkalaisen (2009, 58) mukaan on tärkeää pohtia lapsen ja hänen ympäristönsä välisiä suhteita ja vuorovaikutusta, eikä keskittyä diagnoosin näkemiseen ongelmallisena. Ympäristön tulkinalla on merkitystä siinä, kuinka lapsen erityisyys nähdään. Lasta voitaisiin auttaa paremmin, kun ajateltaisiin tukitoimia toiminnan kautta eli lapselle tehdään mahdolliseksi erilaiset sosiaaliset vuorovaikutustilanteet ja mietitään keinoja, joiden avulla lapsi voisi paremmin osallistua toimintaan ja omatoimisuuden kautta pyrkiä itsenäisyyteen.

Lasten keskinäinen vuorovaikutus

Havainnoinnin kautta kävi ilmi, että lapset, joilla on kielellisiä haasteita, leikkivät usein itsekseen. Kontaktin ottaminen toisiin lapsiin oli muita lapsia vähäisempää, eivätkä myöskään toiset lapset ottaneet yhtä lailla kontaktia heihin. Välillä pääsimme seuraamaan tilanteita, joissa kielellisen haasteen omaava lapsi oli mukana toisten lasten leikeissä. Tämän kaltaisissa tilanteissa huomionarvoista oli se, että lapset leikkivät itsenäisesti omaa leikkiä, kuitenkin saman leikin sisällä. Tällaisissa tilanteissa aikuisen apu tilanteen jäsentämisessä ja leikin ohjaamisessa auttaa lasten välistä vuorovaikutusta ja toimii mallina lapsille, kuinka toimia vastaavanlaisissa tilanteissa jatkossa (Poikkeus, Aro & Adenius-Jokivuori 2014, 291).

Spontaanit puheenvuorot

Spontaanien puheenvuorojen osalta tarkkailimme tilanteita, joissa on mahdollisuus ottaa oma toiminen puheenvuoro: jutella tai kysyä jotain toiselta lapselta tai aikuiselta. Päiväkotipäivät tarjoavat ohjatun toiminnan lisäksi paljon leikkiä ja aikaa olla vuorovaikutuksessa.

Kielellisten vaikeuksien omaavat lapset näyttivät selvästi seurailevan tarkasti muiden lasten tekemisiä ja keskusteluita, mutta heidän oma osallistumisensa oli huomattavasti vähäisempää. Huomasimme, että jotkut lapsista puhuivat itsekseen joko omalla äidinkielellään tai täysin itseksityllä kielellään, mutta eivät ottaneet suoranaisesti puheenvuoroja.

Erimielisyystilanteet

Tilanteet, jotka aiheuttivat erimielisyyksiä, toistuivat havainnointikertojen aikana siirtymätilanteissa. Lapsella ei välttämättä ole selkeää kuvaa, mitä seuraavaksi tapahtuu, jolloin voi olla vaikea orientoitua uuteen asiaan. Toimintaohjeiden antaminen on päiväkodin arjessa yleistä ja

toistuvaa, mutta niiden saavutettavuuteen ei aina kiinnitetä riittävästi huomiota. Mikäli lapsella on ymmärtämiseen liittyviä vaikeuksia, pelkällä puheella annetut toimintaohjeistukset jättävät lapsen vaille riittävää ymmärrystä. Tämä aiheuttaa puolestaan turhautumista lapsen osalta, ja valitettavan usein turhautumistilanteet, lapsen huutaminen ja suuttuminen ymmärretään ” tahallisenä kiukutteluna”, joka kuitenkin voi johtua kielellisestä ymmärtämisvaikeudesta tai ilmaisun kykenemättömyydestä. Lapsen kielenkehityksen vaikeuksiin, esimerkiksi ymmärtämisen vaikeuksiin voi liittyä epävarmuutta ja pelkoa arkisistakin tilanteista. Lapsi saattaa turhautua ja raivostua tilanteissa, joissa hän ei tiedä tulevista tapahtumista. (Drager ym. 2010, 306; Kaure & Rauhala-Vaahervaara 2013, 79; Aivoliitto 2021a.)

Huomasimme havainnoissamme, että erimielisyyksiä syntyi esimerkiksi pukeutumisessa. Teimme asian tiimoilta kuitenkin myös positiivisia havaintoja, kun haastaviin tilanteisiin reagoitiin hyödyntämällä musiikkia. Musiikin avulla keskittyminen kohdistui itse pukemisen sijasta taustalla soivaan lauluun ja tilanne eteni vaikeasta alusta huolimatta loppujen lopuksi todella sujuvasti. Musiikin avulla voidaan kannustaa mukaan yhteistyöhön ja viedä huomiota pois ei-toivotusta toiminnasta. Musiikkipainotteinen kasvuympäristö kehittää lasta kokonaisvaltaisesti ja tarjoaa mahdollisuuksia viestimiseen niin sanallisesti kuin sanattomastikin. Lisäksi musiikin avulla tuetaan lasten kielen oppimista ja se onkin hyvä tuki sellaisille, jotka tarvitsevat apua puheen ja käsitteiden hahmottamisessa. (Ruukonen 2011, 69.)

Lasten kommunikointi aikuisten kanssa

Huomasimme, että lapset, joilla on kielellisiä haasteita, ottavat suuremmalla todennäköisyydellä kontaktia aikuiseen kuin toiseen lapseen. Lapset saattoivat kenties kokea, että tulevat paremmin ymmärretyksi ja kuulluksi aikuisen seurassa. Ricen, Sellin & Hadleyn (1991) toteuttaman tutkimuksen mukaan lapset, joilla on rajalliset viestintätaidot, ovat todennäköisemmin vuorovaikutuksessa aikuisen kuin ikätovereidensa kanssa. Tutkimuksen perusteella lapset ovat herkkiä oman kommunikointitaitonsa tai sen puuttumisen suhteen.

Monesti aikuisen aloitteesta alkanut aktiviteetti tai keskustelu on saattanut olla liian ohjailevaa, jolloin lapselle ei anneta mahdollisuutta tehdä päätöksiä itse. Liian ohjaileva keskustelu ilmeni havainnoissa esimerkiksi näin:

Aikuinen: ”Minkä värinen auto tämä on?”

Lapsi ei vastaa.

Aikuinen: ”Onko se keltainen?”

Lapsi: ”On.”

Aikuisen tulee ohjaustilanteessa olla lapsen rinnalla ja antaa eväitä itsenäisen päätöksen tekoon valmiiden vastausten sijasta (Kaukinen 2016, 3:58-4:18). Tällöin edellä mainittu tilanne voisi lapsen etujen mukaan esiintyä mieluummin seuraavalla tavalla:

Aikuinen: ”Minkä värinen auto tämä on?”

Lapsi ei vastaa.

Aikuinen: ”Onko se punainen, keltainen vai sininen?”

Näin lapselta poissuljettaisiin suurin osa väreistä, jolloin valinta helpottuu, mutta samalla tuetaan käyttämään omaa ajattelua ja tekemään itsenäisiä päätöksiä. Muissakin keskustelutilanteissa huomasimme, että kannustamista lapsen päätöksentekoon, sanallistamiseen ja mielikuvituksen käyttämiseen olisi ollut hyvä hyödyntää enemmän.

Hyvänä havaintona huomasimme kuitenkin henkilökunnan aktiivisen osallistumisen esimerkiksi peleihin yhdessä lasten kanssa, mikä näyttäytyy ulospäin lasten kasvoilta iloisena asiana. Tällaisissa tilanteissa sanallista viestintää ei tarvita, kun tunnetila välittyy jo ilmeiden ja eleiden avulla. Tällä hetkellä käytössä olevat maskit puolestaan estävät aikuisten ilmeet, mikä vie yllättävän ison osan esimerkiksi tunteiden ilmaisusta ja niiden ymmärtämisestä.

Lapsen osallistuminen/osallisuus kotiinlähtötilanteisiin/kuulumisten kertomiseen

Kotiinlähtötilanteet olivat usein nopeita ja pääosin lasten osallistaminen kuulumisten kertomisessa oli vähäistä. Varhaiskasvattajat saattoivat ottaa katsekontaktin lapseen ja hakea näin ollen vahvistusta eleiden avulla kertoessaan päivän tapahtumista. Toisinaan lapsille annettiin myös mahdollisuus kertoa itse, mutta ne lapset, jotka kommunikoivat vähäisesti puheen avulla tai äidinkieli on jokin muu kuin suomi, eivät saaneet tietoa useinkaan välitettyä. Joskus tilanteet olivat jopa sellaisia, joissa lapsi ei ollut itse mukana tai kuulolla. Tällöin hänellä ei varsinkaan ole minkäänlaista mahdollisuutta korjata tai lisätä päivän tapahtumiin tai kuulumisiin mitään.

Johtopäätökset tiivistetysti

Lasten osallisuus esiintyy päiväkotiarjessa eri toimintahetkissä sekä vaihdellen vuorovaikutustilanteissa niin lasten kuin lasten ja aikuisten välillä. Osallisuuden toteutumiseen vaikuttaa esimerkiksi tutut tilanteet, jolloin lapsen on helppo toimia muistin ja mallintamisen avulla. Varhaiskasvatuksen henkilökunnan jäsenet puolestaan osallistuvat lasten toimintoihin ja antavat ideoita leikkeihin, jolloin osallisuuden toteutuminen välittyy heidän osaltaan. Varhaiskasvattajan rooliin kuuluukin olennaisesti se, että hypätään mukaan lasten toimintoihin ja tuetaan toiminnan sujuvuutta esimerkiksi laittamalla taustalle motivoivaa musiikkia pukeutumisen ollessa haastavaa. Edistääksemme osallisuutta askeleen edemmäs, loimme kuvallisen tuotoksen, jotta kotiinlähtötilanteissa kuulumisten kertomiseen voisi tasavertaisesti osallistua niin lapsi kuin henkilökunta ja huoltaja.

Lapset asettautuvat päiväkotiarjessa toisinaan, jopa huomaamattomasti ”eriarvoiseen” asemaan, jos esimerkiksi ohjeet kerrotaan vain sanallisesti. Näin ollen lapset, joilla on haasteita ymmärtämisessä, jäävät tilanteen ulkopuolelle. Jos lapsi ei kommunikoi pääasiallisesti puheella, puhe on epäselvää tai yhteistä kieltä ei ole, voidaan tehdä liian hätäisiä oletuksia siitä, että heillä ei myöskään olisi mitään kerrottavaa. Totuus saattaa kuitenkin olla täysin toinen. Myös tilanteet, joissa esiintyy spontaaneja puheenvuoroja, esimerkiksi aamupiirillä kuulumisia kysellessä, jää sellaiset lapset vailla samanlaista mahdollisuutta, jotka eivät kykene syystä tai toisesta ilmaisemaan itseään puheen avulla. von Tetzchner & Martinsen (1999, 89–90) tuovat teoksessaan ilmi, että lapset, joilla on kehityksellisiä kielihäiriöitä, kokevat muita helpommin, etteivät tule ymmärretyksi vuorovaikutustilanteissa. Kyseiset lapset saavat helposti keskusteluissa olemattomia vastauksia tai jäävät ilman vastausta. Aikuisten on ”helppo” ratkaista ymmärtämisongelma ottamalla ohjaileva rooli, jolloin lapsi menettää mahdollisuuden olla mukana vuorovaikutustilanteessa.

6.2 Materiaalin luotettavuus

Valitessamme tutkimusmenetelmää, pohdimme laajasti eri menetelmien sopivuutta opinnäytetyöllemme asettamiin tutkimuskysymyksiin sekä kohderyhmään nähden. Opinnäytetyön muotoutuessa toiminnalliseksi, päätimme ottaa tutkimusmenetelmäksi havainnoinnin. Tutkimme tarkoin ennen opinnäytetyöprojektin aloittamista havainnoinnin hyötyjä sekä haittoja. Hirsjärven, Remeksen ja Sajavaaran (2014, 213) mukaan havainnoijan läsnäolo saattaa vaikuttaa ha-

vainnoitaviin tilanteisiin häiritsevästi, jopa muuttaen tilanteiden etenemistä. Tämän välttämiseksi tai vähintään ongelman pienentämiseksi, havainnoijan on hyvä vierailta havainnoitavassa paikassa useampia kertoja, jotta häneen totutaan. Ensimmäisillä kerroilla saatavat havainnot eivät välttämättä ole luotettavia, juuri edellä mainituitten syiden takia. Toteutimme havainnoinnin ensimmäistä osuutta syksyllä 2021, yhteensä kuutena eri havainnointikertana. Tiedostimme havainnointia aloittaessa, että meidän läsnäolomme päiväkodilla saattaisi vaikuttaa esimerkiksi lasten käyttäytymiseen, etenkin ensimmäisillä kerroilla.

Olimme täysin ulkopuolisia havainnoijia, kaikissa havainnoitavissa tilanteissa. Havainnoinnin alkuvaiheessa kerroimme lastentasoisesti oman roolimme kyseisen päiväkotiryhmän lapsille, erityisesti heille, jotka osoittivat kiinnostusta meitä kohtaan. Aika pian kaikki kuitenkin tottuivat satunnaiseen läsnäoloomme ja keskittyivät pääosin omiin puuhiin. Emme käyttäneet havainnoinnissa esimerkiksi videotallennusta dokumentointina. Tämä olisi toisaalta voinut toimia muistimme tukena, mutta tähän olisi vaadittu erillinen lupa lasten huoltajilta ja keskusteltaessa yhdessä tilaajan kanssa, tulimme tulokseen, että se saattaisi tuoda haasteita. Pidämme opinnäytetyössämme kaikki havainnoitavat henkilöt täysin anonyymeina, joten myös sen varmistamiseksi päätimme, että koostamme havainnoista ainoastaan kirjallista tuotosta itsellemme. Täten on myös pienempi riski esimerkiksi tietoturvan vaarantumiselle. Joissakin havainnointitilanteissa, esimerkiksi ulkoillessa, emme voineet kirjoittaa havainnoituja asioita heti ylös vaan jouduimme turvautumaan muistiin.

Kotiinlähtötilanteiden havainnointi osoittautui yllättävän haasteelliseksi, johtuen esimerkiksi tilanteen hektisyydestä ja lapsen tunnetilasta, esimerkiksi levottomuudesta. Tilanteet ovat myös omalla tavallaan herkkiä, sillä puheenaiheet voivat liittyä hyvinkin henkilökohtaisiin ja jopa vaikeisiin asioihin lapsen päivässä tai kehityksessä. Lisäksi olemme pyrkineet olemaan mahdollisimman huomaamattomia havainnoijia, ettemme omalla läsnäolollamme vaikuttaisi tilanteisiin ja tapahtumiin. Tämän vuoksi jättäydyimme toisinaan kotiinlähtötilanteissa hieman kauemmaksi, emmekä näin ollen esimerkiksi siirtyneet ahtaaseen eteiseen. Lapset eivät myöskään olleet paikalla jokaisella havainnointikerralla, joten havainnot rajoittuvat muutamiin kertoihin. Toteutimme havainnointia kotiinlähtötilanteiden lisäksi kuitenkin myös muina päiväkotipäivän hetkinä, pyrkien saamaan monipuolisesti tietoa useammista toimintahetkistä ja tilanteista. Kuvallista tuotosta oli helpompi lähteä toteuttamaan, kun sen tarpeellisuus konkretisoitui henkilökunnan toiveiden lisäksi havainnointikertojen avulla.

Useampana päivänä toteutettu havainnointi osoitti päiväkotiarjen toistumisen samanlaisena, pieniä muutoksia lukuun ottamatta. Esimerkiksi toimintahetket ovat vaihtuvia, mutta päivän aikataulu on kuitenkin sama. Molempien päiväkirjamaiset, tarkat muistiinpanot havainnoista sekä yhteinen tulosten läpikäynti pieni pala kerrallaan tuo esille työn huolellisuutta. Aarnoksen (2018, luku ”Havainnointi”) mukaan kahden havainnoijan tarkkaillessa samoja asioita, saadaan työlle lisää uskottavuutta.

6.3 Kommunikaation ja osallisuuden kehittäminen

Päiväkotiryhmän pienryhmätoiminta on aktiivista, jonka myötä lapset huomioidaan yksilöllisesti ja he saavat enemmän aikuisen ohjausta ja tukea. Pienryhmätoiminnasta huolimatta, havaintomme osoittivat meille sen, että lapset, jotka eivät esimerkiksi ota spontaaneja puheenvuoroja, tarvitsevat huomattavasti enemmän aikuisen tukea ja kannustusta yhteiseen vuorovaikutukseen ja keskusteluun. He jäivät omalta osaltaan jokseenkin ulkopuolisiksi yhteisissä toimintahetkissä, esimerkiksi aamupiirillä kuulumisten vaihdossa. Kuten Korkeamäki (2011, 45) on sanonut, pienryhmissä aikuisella on enemmän mahdollisuuksia ohjata lasten keskustelua ja puheenvuoroja siihen suuntaan, että jokaista lasta kuunnellaan ja jokaisella on mahdollisuus saada äänensä kuuluviin.

Varhaiskasvattajien tulisi tarkastella lapsia ja heidän toimimistaan niin yksilöinä kuin ryhmän jäseninä ja poimia erityisesti lasten vahvuuksia. Lisäksi on oleellista ottaa huomioon, miten kukin lapsi ilmaisee itseään, jotta osataan tarvittaessa olla tukena ja auttaa. Varhaiskasvatuksessa on tärkeää tukea ja ohjata lapsia siten, että jokaisella lapsella on mahdollisuus osallistua leikkeihin sekä yhteiseen toimintaa. (Opetushallitus 2021d.) Varhaiskasvatuksen työntekijät ovat siis merkittävässä roolissa, edistämässä lasten mahdollisuuksia, osallisuutta ja keskinäistä yhteenkuuluvuutta. Varhaiskasvattajat voivat omalla toiminnallaan ja tavoilla kommunikoida, edistää lasten ymmärtämistä ja äänensä kuuluviin saamista. Heidän tehtävänä on mahdollistaa jokaiselle lapselle mahdollisuudet kommunikointitilanteisiin sekä auttaa ja tukea heitä kommunikoinnissaan.

Varhaiskasvattajat ovat vastuussa siitä, että vuorovaikutus on toimivaa. Lapsi ei voi oppia ja sopeutua AAC-menetelmien käyttöön ilman mallia ja ohjausta. (Merikoski & Pihlaja 2019, luku ”Puheen ja kielen kehityksen tukeminen varhaiskasvatuksessa”.) Nymanin (2017) tekemän haastattelun vastauksien mukaan kielihäiriöisten lasten tukeminen varhaiskasvatuksen pii-

rissä on monipuolista ja moniulotteista. Jokaisella lapsella tulisi olla oikeus tarvitsemaansa tukeen ja tulevaisuudessa olisikin tärkeää, että lisäkoulutusten mahdollisuuksiin panostettaisiin. Lisäresursseille olisi tarvetta, sillä sen avulla mahdollistuisi pienemmät ryhmäkoot sekä henkilökunnan riittävyys.

Jotta lapsilla olisi mahdollisuus mahdollisimman yhdenvertaiseen osallisuuteen myös keskinäisessä toiminnassa ja vuorovaikutuksessa, he tarvitsevat taitoja kommunikoida muutenkin kuin puheella. Päiväkodissa myös muulle lapsiryhmälle on tärkeää opettaa eri keinoja kommunikoida. Viestintäkeinon käyttäminen koko lapsiryhmän nähden ja kesken, on merkittävässä roolissa uuden tavan omaksumisessa sekä luotaessa mahdollisuuksia ja keinoja tilanteisiin osallistumiseen myös lapsille, jotka eivät kommunikoi puheella. (Merikoski & Pihlaja 2019, luku ”Varhaiskasvatuksen henkilökunnan sitoutuminen esteettömään viestintään”).

Osallisuus edellyttää, että jokaisella lapsella on mahdollisuus kommunikointiin ja vuorovaikutukseen. Ilman toimivaa vuorovaikutusta ja yhteistä kieltä, on mahdotonta saavuttaa täysivaltaista osallisuutta (Merikoski & Pihlaja 2019, luku ”Oppimisympäristö ja vuorovaikutus”). Vaikka pääpaino kuvallisen tuotoksen toteuttamisessa on osallisuuden parantaminen ja lisääminen kotiinlähtötilanteissa, voi kuvien käyttöä hyödyntää myös päivän muiden toimintahetkien aikana. Toivomme, että kuvallinen tuotos innostaa henkilökuntaa ottamaan kuvia entistä ahkerammin käyttöön. Konkreettisesti tämä voisi näyttäytyä muun muassa toimintatilanteissa, joissa hyödynnettäisiin lapsen ehdoin eri keinoja esimerkiksi kuvia tai ydinsanoja lapsen omalla äidinkielellä, mikäli kyseessä on vieraskielinen lapsi.

Kuvallisen tuotoksen lisäksi annoimme päiväkodin henkilökunnalle käytännön vinkkejä muista mahdollisista kommunikointia tukevista menetelmistä, esimerkiksi piirtämisestä, jota voi helposti kynän ja paperin kera hyödyntää päiväkotiarjessa. Piirtäessä puheen ohjaus selkiytyy ja rytmittyy eri tavalla kuin pelkällä puheella. Rytmisessä piirtämisen avulla voidaan esimerkiksi ennakoida tulevia tapahtumia. (Aivoliitto 2022b.) Levittämällä tietoisuutta ja mallintamalla niin kuvien kuin piirtämisen käyttöä, mahdollistetaan kommunikoinnin ja osallisuuden kehittyminen kyseisessä päiväkotiryhmässä.

7 TUOTOKSEN TOTEUTUS

Tämän opinnäytetyön pohjalta luodun kuvallisen tuotoksen tarkoituksena on auttaa lasta osallistumaan kommunikointiin erityisesti kotiinlähtötilanteissa. Päiväkodissa toteutuu tietyt rytmit ja rutiinit, mutta siitä huolimatta päivät ovat erilaisia ja lapsen voi olla hankala hahmottaa päivän tapahtumia. Tuotoksen kuvien avulla lapselle annetaan mahdollisuus valita, osoittaen sellainen kuva, mikä kertoo lapsen näkökulmasta päivän oleellimmän asian. Tätä kautta lasta osallistetaan mukaan kertomaan päivän kuulumisista hakijalle, yhdessä varhaiskasvattajan kanssa. Kuulumistenvaihtotilanteissa aikuisten tuki lapsille on yhtä tärkeää kuin arjessa ylipäättään.

Kuten taulukosta 2 voi huomata, tarkastelimme sitä, kuinka lapsi toimii kotiinlähtötilanteissa, kuulumisten kertomisessa hakijalle – kertooko lapsi päivän tekemisistä tai tunteista? Kyseläänkö lapselta päivän tekemisistä? Tuetaanko lasta antamalla esimerkiksi vastausvaihtoehtoja?

Kotiinlähtötilanteiden havainnointi osoittautui ennalta odotettua haasteellisemmaksi, esimerkiksi tilanteen hektisyyden vuoksi. Lasten osallistaminen kuulumisten kertomiseen oli vaihtelevaa, riippuen monesta eri tekijästä. Lapsen kommunikointitapa, vireystaso ja tunnetila vaikuttivat selvästi siihen, kertooko lapsi spontaanisti omasta päivästänsä tai yritetäänkö lasta edes osallistaa mukaan kertomiseen. Usein tilanteet etenivät niin, että aikuiset, eli varhaiskasvatuksen työntekijä ja lapsen hakija, keskustelivat keskenään päivän tapahtumista ja lapsi osallistui tilanteeseen esimerkiksi käyttäen elekieltä tai lyhyitä puheenvuoroja. Joskus kotiinlähtötilanteessa kuulumiset saatetaan kertoa ilman, että lapsi on edes läsnä tai paikalla tilanteessa. Kotiinlähtötilanteisiin on syytä kiinnittää enemmän huomiota, ja antaa lapselle mahdollisuuksia ja tukea osallistumiseen. On tärkeää, että lapsi saa kertoa päivästänsä juuri siten, miten hän on sen kokenut.

Kuvallisen tuotoksen pohjana toimi tilaajan toiveet sekä havainnoinnin tulokset. Heti opinnäytetyöprosessin alussa päiväkodin henkilökunta ilmaisi kiinnostusta suunnitelmaa kohtaan sekä tarpeensa kuvakommunikointia hyödyntävään tuotokseen. Tuotoksen toivottiin olevan muun muassa yksinkertainen ja helppokäyttöinen. Toiveita kuunnellen luotiin tuotos, jonka voi kiinnittää seinään tai ottaa mukaan ulkoiluun. Tällöin lapset voivat kotiin lähtiessä yh-

dessä hakijan ja varhaiskasvattajan kanssa käydä läpi päivän tapahtumia. Kuvallisen tuotoksen tarkoituksena on herättää myös vanhempien kiinnostus kuulumisten kertomiseen, mikä puolestaan osoittaa lapselle, että vanhempaa kiinnostaa, mitä päivän aikana on tapahtunut.

Tuotos mahdollistaa lapselle kuvien hyödyntämisen joko suullisen kerronnan tukena tai sen korvataksena, esimerkiksi osoittamalla. Alla olevassa kuvassa (kuva 3) näkyy kuvallisen tuotoksen päivästrukturi. Jo tämä päivästrukturi ja siihen liittyvät kuvat voivat pelkästään toimia päivän kerronnan tukena, mikäli lapsen kanssa kuvien käyttö on vielä alkutaipaleella ja muutaman kuvan avulla saadaan osallistettua lapsi kuulumisten kertomiseen. Tämän lisäksi kokosimme muutamien kategorioiden alle yksityiskohtaisempia kuvia, joista voi mahdollisuuksien mukaan kertoa vielä tarkemmin päivän tapahtumista. Esimerkiksi ruokailukategoriasta löytyy tarkemmin eri juomia ja yksittäisiä ruoka-aineita. On tärkeää, että lapsi pystyy itse kuvia hyödyntämällä kertomaan, mikä kyseisen päivän toiminta on erityisesti jäänyt mieleen.

Kuva 3. Kuvallinen tuotos: Kerro se kuvin - mitä tänään tehtiin? Kuva: Emma Tarvainen (2022).

Tuotos tehtiin Boardmaker-ohjelmalla, joka on päiväkodin käytössä. Näin ollen pystyimme hyödyntämään jo entuudestaan tuttuja kuvia toteuttaessamme kuvallista tuotosta kyseiselle ryhmälle. Jatkossa päiväkotiryhmä voi myös lisätä kuvia tekemäämme tuotokseen. Mallinsimme Kipinäkeskuksen valmiita kommunikointikansioita, joissa on vastaavasti käytetty kuvia ja symboleja. Pohdimme yhdessä, mitkä ohjelman vaihtoehtoisista kuvista kuvastavat parhaiten tuotoksen sisältöä, huomioiden esimerkiksi kohderyhmän. Valitsimme kuvista sellaiset, jotka ovat kohderyhmän huomioiden mahdollisimman selkeitä, yksinkertaisia ja mahdollisesti myös entuudestaan tuttuja. Erotimme tuotoksessa olevat kuvat toisistaan taustaväreillä. Tuotoksessamme on käytetty keltaista eli nimeäviä symboleja, punaista eli toimintaa kuvaavia symboleja sekä vihreää eli kuvailevia symboleja. Taustavärejä käytetään muun muassa blisskielessä ja laajoissa kommunikointikansioissa (Papunet 2018).

7.1 Tuotoksen käyttöönotto

Ohjasimme kuvallisen tuotoksen käyttöönoton päiväkotiryhmän opettajalle. Kävimme läpi, kuinka olimme heidän toiveisiinsa kuvallisesta tuotoksesta vastanneet eli esittelimme tekemämme tuotoksen. Koska olimme saaneet tilaajalta vain toiveita tuotoksen suhteen, emmekä valmista suunnitelmaa, annoimme päiväkotiryhmän henkilökunnalle vapaammin mahdollisuuksia vaikuttaa myös tuotoksen konkreettiseen käyttöön. Toimimme esille omia ideoitamme käyttötilanteista ja keskustelimme yhdessä hyödyistä, joita kuvallisella tuotoksella voidaan saavuttaa. Annoimme malliesimerkkejä siitä, kuinka lapsen kanssa tehtävää kommunikointia voidaan kuvien avulla jatkaa. Toimimme keskustelun yhteydessä esille myös piirtämisen, jota voidaan helposti myös hyödyntää kommunikoinnin tukena.

Jotta osallisuutta voidaan edistää tuotoksen avulla parhaalla mahdollisella tavalla, tuotoksen on oltava sellainen, jota voi siirrellä tarvittaessa paikasta toiseen. Lapset lähtevät päiväkodista eri aikoihin ja eri toimintahetkissä, joten tuotosta täytyy pystyä kuljettamaan mukana myös esimerkiksi ulkoillessa. Emme siis kiinnittäneet tuotosta tiettyyn kohtaan päiväkodin tiloissa, vaan he pystyvät ottamaan sen mukaan myös ulkoiluun, pussiin, joka heillä muutoinkin on ulkoilussa mukana.

Ohjatessamme tuotoksen käyttöönottoa, tiedustelimme myös sen onnistuneisuutta henkilökunnan toiveisiinsa pohjaten, kysymällä vastaako tuotos heidän toiveitaan ja tarpeitaan. On tärkeää pitää mielessä, että tuotoksen tulee olla kohderyhmälle merkittävä (Vilkka & Airaksinen 2003,

157). Kehitys- tai muutosideoita ja -tarpeita ei juurikaan tullut, joten päätimme pitäytyä tekemässämme tuotoksessa. Kuvallinen tuotos sai heti perehdyttämisen jälkeen jäädä ryhmälle tutustuttavaksi ja käyttöön.

7.2 Tuotoksen arviointi

Toiminnallisessa opinnäytetyössä syntyvän tuotoksen arvioinnissa on oleellista pohtia tuotoksen ideaa, tavoitteiden saavuttamista sekä sen käyttöä ja toimivuutta (Vilka & Airaksinen 2003, 161). Oman arvioinnin tueksi on hyvä kerätä palautetta tuotoksen kohderyhmältä (Vilka & Airaksinen 2003, 157). Pyysimmekin palautetta päiväkotiryhmän henkilökunnan jäseniltä, jotta saimme hieman tietoa tuotoksen käytännöllisyydestä ja toimivuudesta. Vilkan ja Airaksisen (2003, 157) mukaan palautteessa on esimerkiksi hyvä pyytää kommentteja tuotoksen onnistumisesta ja käytettävyydestä.

Kysyimme palautteessa henkilökunnan ajatuksia tuotoksen onnistuneisuudesta heidän toiveisiinsa ja tarpeisiinsa nähden sekä sen käyttökokemuksista. Pyysimme heitä pohtimaan sekä käytön sujuvuutta että haasteita. Lisäksi halusimme tiedustella myös vanhempien suhtautumista tuotokseen. Palautteen kautta saimme tietoa tuotoksen käyttökerroista sekä lukumäärällisesti että sujuvuuden kannalta. Tuotos on ollut toisinaan käytössä, mutta muutamien kertojen jälkeen hyvänä lisäyksenä olisi ollut kuvien sijoittaminen esimerkiksi kansioon. Vanhempien suhtautumisen puolestaan todettiin liittyvän ja jopa riippuvan lapsen ottautumisesta kuulumisten kertomisessa. Koska tuotos ei ole ollut käytössä vielä kovinkaan kauaa, vanhempien suhtautumiseen ja lasten osallisuuteen on varmasti tulossa muutoksia ja kehitystä.

Tuotoksen tekemisessä hyödynsimme tekemiämme havaintoja sekä tilaajan toiveita. Emme saaneet tarkkaa suunnitelmaa tuotoksen osalta, vaan toiveiden pohjalta pyrimme vastaamaan heidän tarpeisiinsa helppokäyttöisestä ja yksinkertaisesta kuvallisesta keinosta osallistaa lapsia kuulumisten kertomiseen. Kuten aiemmin mainitsimme, mallinsimme tehdessämme omaa tuotosta Kipinäkeskuksen valmiita kommunikointikansioita, joissa on vastaavasti käytetty kuvia ja symboleja. Tuotoksen teon ja käyttöönoton jälkeen huomasimme muutamia virheitä esimerkiksi kuvien taustavärien värikoodauksessa, jota käytimme erottelemaan kuvat toisistaan. Muutamassa kuvassa on nyt väärä taustaväri, huomioiden alun perin määrittelemämme listauksen taustaväreistä.

Suunnittelimme tuotoksen siten, että jo pelkästään päivästruktuurin ja siihen liittyvien kuvien (kuva 3) avulla lapsi voi kertoa päivästänsä. Välttämättä siis aina ei tarvita muita yksityiskohtaisempia kuvia, joita kokosimme muutamien kategorioiden alle. Mikäli lapsen kommunikaatio-aidot ja taito käyttää kuvia riittää, mahdollisuuksien mukaan voidaan lisätä ja tarkentaa kertontaa hyödyntämällä alakategorioihin liittyviä kuvia. Kuvakommunikaatiossa vain taivas on rajana, mutta on otettava huomioon käyttäjien tarpeet ja resurssit hyödyntää kuvia. Rajasimme kategoriat ja kuvat vastaamaan lasten sen hetkisiä taitotasoja.

8 POHDINTA

Opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää, miten lasten osallisuus toteutuu päiväkotiarjessa sekä tuottaa kuvallinen tuotos osallisuuden edistämiseksi kotiinlähtötilanteisiin. Päästäksemme tähän tavoitteeseen asetimme opinnäytetyön osana olevan tutkimuksen pääkysymyksen alle lisäksi alakysymykset, joiden tarkoituksena oli ohjata tutkimustehtävän selvittämistä. Tarkasteltaessa osallisuuden toteutumista niin kotiinlähtötilanteissa kuin koko päiväkotipäivän aikana, voidaan todeta, että tilanteet ovat vaihtelevia. Erityisesti ne lapset, joilla on kielellisiä haasteita tarvitsevat varhaiskasvattajien apua ja tukea osallistumisen toteutumiseen. Katajan (2018) mukaan on tärkeää, että kasvattaja on aktiivisesti läsnä, tiedostaa kasvatuksen ja toiminnan tavoitteet sekä luo mahdollisuuksia ja rakentaa yhteistä toimintaa yhdessä lasten kanssa.

Opinnäytetyöprosessi on ollut merkittävä niin meidän ammatillisen kehittymisemme kuin päiväkotiryhmän osallisuuden edistämisen kannalta. Hyödynsimme valmiita aineistoja ja kirjallisuutta ja lähdekritiikin avulla pyrimme varmistamaan aineistojen luotettavuuden. Kirjallisuus tuki esimerkiksi havaintojen tekemistä, sillä faktatieto auttoi poimimaan kentältä aiheeseen liittyen oleellisimpia huomioita. Ennalta asetetut tavoitteet saavutettiin, sillä pääsimme tuottamaan konkreettisen tuotoksen, jonka avulla autetaan ja kannustetaan varhaiskasvatuksen henkilökuntaa lisäämään kuvien käyttöä sekä parannetaan lasten osallisuutta. Kokonaisuudessaan opinnäytetyö antaa kattavan selonteon prosessin huolellisesta etenemisestä alusta loppuun saakka, kaunistelematta tosiasioiden. Opimme myös huomioimaan kehityskohtia, esimerkiksi tuotoksen käyttöönoton havainnointi olisi tuonut enemmän tietoa käytön sujuvuudesta ja näin parantanut arviointia.

Parityönä toteutettu opinnäytetyö oli antoisa ja opettavainen. Opinnäytetyön edetessä pohdimme, kuinka parityöskentely sopi juuri kyseiseen työhön. Parityöskentely on tuonut lisää luotettavuutta, sillä työn tekijöitä ja tutkijoita on ollut kaksi. Olemme käyttäneet paljon aikaa yhteiseen keskusteluun, esimerkiksi käydessä läpi havainnoinnissa saatuja havaintoja. Yhteinen työskentely täydensi molempien osaamista ja joissain tilanteissa eriävät näkökulmat aiheuttivat toinen toistaan mielenkiintoisempia keskusteluja, joiden pohjalta pystyimme kyseenalaistamaan ja haastamaan toistemme ajattelua sekä opittiin tekemään kompromisseja. Yhteinen päämäärä vaati alusta alkaen yhteisen sävelen aikataulusta sekä ajan hallinnan hyödyntämisen, jotta molemmille riittää yhtä paljon tekemistä, ylittämättä kuitenkaan opinnäytetyölle varattuja

työtunteja. Parityöskentely on ollut merkittävä osa opinnäytetyömme tekemistä. Se nousee keskeiseksi tekijäksi myös työn laadun lisääjänä, mahdollistaen esimerkiksi useat näkökulmat.

Valmiin materiaalin käyttöönottonen voi olla päiväkodissa helpompaa kiireisen arjen keskellä kuin itse uuden materiaalin suunnittelu, toteutus ja käyttöönotto. Tuotosta tehdessä pohdimme, kuinka saisimme tuotoksesta sellaisen, jota on helppo käyttää sekä varhaiskasvattajan että päiväkodissa olevaa lasta hakevan aikuisen. Päädyimme tekemään Kerro se kuvin – mitä tänään tehtiin? kuvallisesti tuotoksesta irtokuvien sijaan taulumallisen, jotta sen säilyvyys ja käyttöönotto olisi helpompaa. Irtokuvien ongelmana on helposti niiden säilytettävyyden järjestelmällisesti ja siten, että lapsenkin on helppo niitä käyttää.

8.1 Eettisyys ja luotettavuus

Tutkimusta tehdessä, tutkijan on huolehdittava eettisten kysymysten toteutumisesta. Jotta tutkimus voidaan todeta eettisesti hyväksi, sen täytyy noudattaa hyvää tieteellistä käytäntöä. (Hirsjärvi ym. 2014, 23; Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto Arene 2019, 8) Hyvän tieteellisen käytännön ohjeet on tarkoin määriteltäviä, ja ne sisältävät muun muassa ohjeistukset tiedeyhteisön tunnustamien toimintatapojen noudattamisesta ja tutkimuksessa käytettävien tiedonhankinta-, tutkimus- ja arviointimenetelmien toteuttamisesta tieteellisen tutkimuksen kriteerien ja eettisyyden mukaisesti. (Hirsjärvi ym. 2014, 23–24; Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012, 6.) Arene (2019, 5) on määritellyt ammattikorkeakouluille suositukset, joiden mukaan opinnäytetyötä tekevän täytyy hallita hyvän tieteellisen käytännön lisäksi tieteellisen käytännön vastuut, ihmisiin kohdistuvan tutkimuksen yleiset periaatteet sekä eettisen ennakoarvioinnin lähtökohdat, tarpeellisuus ja ennakoarviointimenettely. Olemme opinnäytetyössämme pohtineet ja arvioineet työmme luotettavuutta ja eettisyyttä, sekä pyrkineet toimimaan hyvän tieteellisen käytännön mukaisesti. Tarkkuus ja huolellisuus eri osa-alueilla opinnäytetyössä on toteutunut molempien työn tekijöiden osalta.

Tutkimuksen alkuvaiheessa sovitaan kaikkien osapuolten kesken oikeudet, vastuut, velvollisuudet, tekijyyttä koskevat periaatteet sekä aineistoa koskevat säilytys- ja käyttöoikeudet (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2021). Opinnäytetyöprosessin alussa allekirjoitettiin kaikkien osapuolten kesken toimeksiantosopimus, joka kattoi kaikki edellä mainitut asiat. Toiminnallisen opinnäytetyön osana toteutettiin tutkimuksellinen osuus, jonka vuoksi ennen tutkimuksellisen osuuden aloittamista otettiin selvää, tarvitseeko tutkimusmenetelmää varten hakea tutkimuslupaa. Koska tutkimus kohdistui lasten havainnointiin, haimme luvan Kuopion kaupungilta sekä

päiväkotiryhmän lasten huoltajilta. Havainnoidessa kunnioitettiin yksityisyyttä, joten havainnointit on tuotu esille anonymisti, emmekä missään vaiheessa tuo ilmi, missä Pohjois-Savon päiväkodissa olemme havainnoinnin suorittaneet. Tutkimuksesta kerättyä aineistoa käsitelimme eettisten tutkimusperiaatteiden mukaisesti ja se hävitetään tutkimuksen valmistumisen jälkeen.

Emme lähteneet tekemään havainnoinnin tueksi esimerkiksi haastattelua tai kyselyä, sillä ajatelimme, että jokainen päiväkodin henkilökunnan jäsen kokee tilanteet omasta näkökulmastaan, eri tavoin. Haastattelu olisi todennäköisesti lisännyt opinnäytetyömme luotettavuutta, mutta olisi samalla vaatinut meiltä enemmän työtä tarkastella haastattelun tuomia, mahdollisesti toisistaan poikkeavia vastauksia ja niiden yhdistelyä havainnoinnista poimittuihin huomioihin. Opinnäytetyölle varattu aika ja tämän laajuinen tutkimus ei olisi riittänyt useamman menetelmän käyttöön sekä tuotoksen tekemiseen. Olemme perustelleet valintaamme havainnoinnin käytöstä menetelmänä luvussa 5, tuodessamme ilmi havainnoinnin soveltuvuutta, kun kohde-ryhmänä on kielellisiä haasteita omaavia lapsia.

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on selvittää lasten osallisuuden toteutumista päiväkotiryhmässä sekä tuottaa kuvallinen tuotos kotiinlähtötilanteisiin, edistämään osallisuutta. Aihevalinta ja tutkimuksen lähtökohdat on perusteltu luvussa Taustaa opinnäytetyölle. Aihevalinnassa vaikuttivat omat kiinnostuksen kohteet sekä kokemus siitä, että tietoa ja työkaluja AAC-menetelmien käyttöön varhaiskasvatuksessa tarvitaan. Huolimatta siitä, että aihevalintaa ohjasi omat mielenkiinnon kohteet, opinnäytetyössämme kokemuksemme ja tietomme eivät ohjailleet liikaa tutkimuksen tekoa.

Varmistaaksemme opinnäytetyölle luotettavan tietoperustan, on tekstissä pyritty käyttämään ensisijaisesti primaarilähteitä. Sekundaarilähteitä käytettäessä on puolestaan huolehdittu tarkkaan asianmukaisesta viittaamisesta. Mäkisen (2005, 186–187) mukaan primaarilähteillä tarkoitetaan yhden tai useamman tekijän nimissä julkisuuteen tuotettua tietoa. Sekundaarilähteissä puolestaan joku on tulkinnut, tiivistänyt ja uudelleen kirjoittanut alkuperäisiä lähteitä. Liiallinen sekundaarilähteiden käyttö voi aiheuttaa työn laadun heikkenemistä, jonka vuoksi on pyrittävä käyttämään alkuperäistekstiä. Olemme perehtyneet valittuihin lähteisiin lähdekriittisesti, mahdollistaaksemme opinnäytetyön laadun ja luotettavuuden.

Tekijänoikeudet otettiin huomioon myös kuvallisen tuotoksen tekemisessä. Tuotoksessa käytettiin Boardmakerin kuvia ja olimme tietoisia siitä, että kyseisen ohjelman lisenssi on päiväkodilla käytössä. Näin ollen pystyimme jättämään kuvallisen tuotoksen päiväkotiryhmän käyttöön.

8.2 Ammatillinen reflektointi

Valmis opinnäytetyö saavutti asettamamme tavoitteen: onnistuimme tuomaan esille havainnoista oleellisia huomioita ja hyödyntämään niitä kuvallisen tuotoksen tekemisessä. Olemme tyytyväisiä opinnäytetyön kokonaisuuteen, sillä pääsimme tuottamaan työelämälähtöisen tuotoksen, josta saimme materiaalintekokokemusta.

Opinnäytetyöprosessi oli mielestämme mielenkiintoinen, sillä onnistuimme valitsemaan aiheen, joka kiinnosti meitä molempia. Erityisesti havainnointitapamme auttoivat meitä huomaamaan monia asioita varhaiskasvatuksessa, jotka liittyvät myös meidän opintoihimme. Kohtasimme prosessin aikana myös haasteita ja jouduimme useampaan otteeseen tekemään pieniä muutoksia alkuperäiseen suunnitelmaan. Valitsemamme aineistonkeruutapa osoittautui yllättävän haasteelliseksi, mutta oli kuitenkin ainoa tapa kerätä tietoa pieniltä lapsilta, joista osalla on haasteita kielen kanssa. Havainnointi mahdollisti ajantasaisen ja käytännönläheisen tiedonkeräämisen. Kokonaisuudessaan opinnäytetyöprosessi oli onnistunut ja mahdollisti meille kehittymisen niin alan ammattilaisina kuin kirjoittajina.

Matka opinnäytetyön alusta aina tänne viimeisiin hetkiin asti synnytti toistuvasti uusia ajatuksia ja aiheita lapsen osallisuuden tukemisesta varhaiskasvatuksessa, joista voisi jatkossa tehdä lisää tutkimuksia. Opinnäytetyömme keskittyi tarkastelemaan lasten osallisuuden toteutumista erityisesti niiden lasten kohdalla, joilla on haasteita kielellisessä osaamisessa.

8.3 Jatkokehittämismahdollisuudet

Tämän opinnäytetyön tuotoksena luotua kuvallista tuotosta olisi mahdollista kehittää laajemmaksi kokonaisuudeksi. Laajempi tuotos olisi varmasti hyödyllinen, sillä kuvia saattaa olla paljonkin, mutta ne eivät syystä tai toisesta ole aktiivisessa käytössä. Laajempi tuotos voisi sisältää muun muassa entistä kattavammin yksityiskohtaisempia kuvia päiväkotipäivään liittyvistä toiminnoista, jolloin lapsella olisi paremmat mahdollisuudet kertoa yksityiskohtaisemmin kuluneesta päivästä. Tämä vaatisi myös tarkempaa perehdyttämistä henkilökunnalle kuvien käyttämisestä, unohtamatta heidän kiinnostustansa ja oma-aloitteisuutta asian suhteen.

Tuotoksen käyttäjäkokemuksia voisi kyseissä päiväkodissa tutkia esimerkiksi haastattelemalla varhaiskasvattajia laadullisin tutkimusmenetelmin. Kyselyn avulla voisi selvittää tuotoksen toimivuutta ja näin olleen kehittää sitä paremmaksi. Tuotoksen perusteellinen jatkokehittäminen saattaisi hyödyntää sekä päiväkodin henkilökuntaa kuin lapsiakin, sillä kuvien laajempi käyttö edesauttaisi lasten osallisuutta kotiinlähtötilanteiden lisäksi päivän kaikissa toimintahetkissä.

Myös muiden puhetta tukevien kommunikointikeinojen esille tuominen ja niistä perehdyttäminen olisi keino parantaa lasten osallisuutta. Mitä enemmän henkilökunnalla on tietoa ja taitoa, jota myös hyödynnetään arjessa, sitä todennäköisemmin lapsilla on ympärillään esimerkkejä, joista ottaa mallia erilaisten keinojen käyttämiseen. Lähi-ihmisten malli kommunikointimenetelmän käytössä on apuvälineiden tuella kommunikoidaan opettelevalle henkilölle yhtä tärkeää kuin puheen kuuleminen puhumaan opettelevalle (Papunet 2021b).

LÄHTEET

- Aarnos, Eila 2018. Kouluun lapsia tutkimaan: Havainnointi, haastattelu ja dokumentit. Teoksessa Raine Valli (toim.) Ikkunoista tutkimusmetodeihin 1. 5., uudistettu painos. (E-kirja.) Jyväskylä: PS-kustannus.
- Aivoliitto 2021a. Mikä kehityksellinen kielihäiriö on? Viitattu 3.1.2021. <https://www.aivoliitto.fi/kommunikaatiokeskus/kehityksellinenkielihairio/kiellellinen-erityisvaikeus/#92beed62>
- Aivoliitto 2021b. Puheen ja kielenkehitys. Viitattu 7.12.2021. <https://www.aivoliitto.fi/kommunikaatiokeskus/kehityksellinenkielihairio/puheen-ja-kielenkehitys/#bd47f524>
- Aivoliitto 2022a. Kuvat arjen tukena. Viitattu 26.1.2022. <https://www.aivoliitto.fi/kommunikaatiokeskus/kehityksellinenkielihairio/vinkkeja-arkeen/kuvat/#c70c14d6>
- Aivoliitto 2022b. Piirtäminen. Viitattu 21.2.2022. <https://www.aivoliitto.fi/kommunikaatiokeskus/kehityksellinenkielihairio/ohjaus-ja-neuvonta/esteeton-viestinta/piirtaminen/#2157f3ad>
- Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto Arene 2019. Ammattikorkeakoulujen opinnäytetöiden eettiset suositukset. Viitattu 12.12.2021. [AMMATTIKORKEAKOULUJEN OPINNÄYTETÖIDEN EETTISET SUOSITUKSET 2020.pdf](https://www.ammattikorkeakoulujen.fi/AMMATTIKORKEAKOULUJEN_OPINNÄYTETÖIDEN_EETTISET_SUOSITUKSET_2020.pdf) (arene.fi)
- AssistiveWare 2021. What is AAC? Viitattu 11.12.2021. <https://www.assistiveware.com/learn-aac/what-is-aac>
- Child Development Institute 2022. Language Development in Children. Viitattu 16.2.2022. https://childdevelopmentinfo.com/child-development/language_development/#gs.ptwlha
- Collier, Barbara & Mcghe-Richmond, Donna & Self, Hazel 2010. Exploring Communication Assistants as an Option for Increasing Communication Access to Communities for People who use Augmentative Communication. *Augmentative and Alternative Communication* 26, 1/2010, 48-59. 3.3.2010. Viitattu 18.12.2021. <https://www.tandfonline.com.ruka.humak.edu:2443/doi/full/10.3109/07434610903561498?scroll=top&needAccess=true>
- Cress, Cynthia & Marvin, Christine 2003. Common Questions About AAC Services in Early Intervention. *Augmentative and Alternative Communication*. 19:4 (2003): 254-272. Viitattu 20.2.2022. <https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1088&context=spcedfacpub>
- Drager, Kathryn & Light, Janice & McNaughton, David 2010. Effects of AAC interventions on communication and language for young children with complex communication needs. *Journal of Pediatric Rehabilitation Medicine: An Interdisciplinary Approach* 3 (2010) 303–310. Viitattu 7.12.2021. https://www.researchgate.net/profile/Drager-Kathryn/publication/51523624_Effects_of_AAC_interventions_on_communication_and_language_for_young_children_with_complex_communication_needs/links/53d7c1800cf2a19eee7fcf21/Effects-of-AAC-interventions-on-communication-and-language-for-young-children-with-complex-communication-needs.pdf

- Grahn, Terry 2012. Taidot, vaihtoehtoiset kommunikointimenetelmät (AAC), erityispedagogiikka ja elämänhallinta. Puheoikeus.fi julkaisu 25.5.2012. Viitattu 28.2.2022. <https://www.puheoikeus.fi/2012/05/taidot-vaihtoehtoiset-kommunikointimenetelmat-aac-erityispedagogiikka-ja-elamanhallinta/>
- Gyekye, Marjaana & Ruponen, Ulla-Mari 2019. Suomi toisena kielenä: oppimisen haasteet, ohjaus ja pedagoginen toiminta. Teoksessa Päivi Pihlaja & Riitta Viitala (toim.) Varhaiseri-tyiskasvatus. 2. painos. (E-kirja.) Jyväskylä: PS-kustannus.
- Halme, Katjamaria 2011. Maahanmuuttajataustaisten lasten kielikasvatus varhaiskasvatuksesta esiopetukseen. Teoksessa Marja Nurmilaakso & Anna-Leena Välimäki (toim.) Lapsi ja kieli. Kielellinen kehittyminen varhaiskasvatuksessa. Helsinki: Unigrafia Oy, 86–101.
- Haukilehto, Marita 2021. Puheen ja kielen kehityksen vaikeudet lapsella. Lääkärikirja Duodecim. Terveyskirjasto-internetsivu. Viitattu 7.12.2021. <https://www.terveyskirjasto.fi/dlk00413>
- Heister Trygg, Boel 2010. Graafinen kommunikointi. Esineet, kuvat ja symbolit puhetta tukevassa ja korvaavassa kommunikoinnissa. Pirkko Rautakoski (suom.) Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- Helsinki 2021. Osallisuuden toteutuminen toimialalla. Viitattu 5.5.2022. https://www.hel.fi/static/public/hela/Kasvatus- ja_koulutuslautakunta/Suomi/Paatokset/2018/Kasko_2018-12-18_Kklku_15_Pk/CE00CAB2-69A1-C0EC-8F88-67C66E200000/Liite.pdf
- Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2014. Tutki ja kirjoita. 19. painos. Helsinki: Tammi.
- Huotari, Iida & Lähtevänoja, Tanja 2017. AAC-menetelmien käyttö vuoropäiväkodissa. Menetelmien käytön yhtenäistäminen ohjeistuksen avulla. Humanistinen ammattikorkeakoulu. Viittomakielen ja tulkkauksen koulutusohjelma. Opinnäytetyö. Viitattu 8.2.2022. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/127546/Huotari_Iida_Lahtevanoja_Tanja.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Huhtanen, Kristina 2012. Puhetta tukevat ja korvaavat kommunikointimenetelmät Suomessa. Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- Juurikainen, Outi 2018. Saatan oppia hitaasti. Vinkkejä toiminta-alueittain opiskelevien lasten ja nuorten opetukseen. Ylämylly: Sanoina.
- Kansallinen koulutuksen arviointikeskus 2020. Varhaiskasvatuksen laatu arjessa. Varhaiskasvatussuunnitelmien toteutuminen päiväkodeissa ja perhepäivähoidossa. Tiivistelmä 7:2020. Viitattu 5.2.2022. https://karvi.fi/app/uploads/2020/06/KARVI_T0720.pdf
- Karlsson, Liisa 2005. Yhdessä lasten kanssa – seikkailu osallisuuteen. Mannerheimin lastensuojeluliitto. Viitattu 15.12.2021. http://www.edu.helsinki.fi/lapsetkertovat/Julkaisut/Stenius_Karlsson_Yhdessalastenkanssa.pdf
- Kataja, Elina 2018. Osallisuuden pedagogiikka varhaiskasvatuksen toimintakulttuurissa. 4/5, Varhaiskasvattajan rooli osallisuuden edistäjänä – tai estäjänä. Opetushallitus. Diaesitys.

- Viitattu 9.3.2022. <https://docplayer.fi/107264407-Osallisuuden-pedagogiikka-varhaiskasvatuksen-toimintakulttuurissa-4-5-varhaiskasvattajan-rooli-osallisuuden-edistajana-tai-estajana.html>
- Kaukinen, Riikka 2016. Nuorten osallisuus ja yhdenvertaisuus palokunnassa. Ohjaajan rooli osallisuuden ja yhdenvertaisuuden edistämässä. Osa 2. Viitattu 15.12.2021. <https://vimeo.com/195636980>
- Kaure, Mari & Rauhala-Vaahervaara, Saija 2013. Kielenkehitystä tukevan materiaalin kehittäminen varhaiskasvatuksen ammattilaisille. Laurea-ammattikorkeakoulu. Sosiaalialan koulutusohjelma. Opinnäytetyö. Viitattu 19.12.2021. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/70477/Kaure_Mari_Rauhala-Vaahervaara_Saija.pdf?sequence=1
- Kehitysvammaisten Tukiliitto 2017. Kommunikoinnin apuvälineet. Viitattu 11.12.2021. <https://www.tukiliitto.fi/tuki-ja-neuvot/tukeakommunikointiin/kommunikoinnin-apuvälineet/>
- Kerola, Kyllikki & Kujanpää, Sari & Timonen, Tero 2009. Autismin kirjo ja kuntoutus. (E-kirja.) Jyväskylä: PS-kustannus.
- Kivijärvi, Taru 2017. Vieras- ja monikielisen lapsen ja perheen tukeminen. Teoksessa Eeva Hujala & Leena Turja (toim.) Varhaiskasvatuksen käsikirja. Jyväskylä: PS-kustannus, 250–262.
- Klein, Chris 2017. Communication and Developing Relationships for People Who Use Augmentative and Alternative Communication. Assistive Technology Outcomes and Benefits. Volume 11, 58-65. Viitattu 26.1.2022. https://www.atia.org/wp-content/uploads/2017/11/ATOB_ATOBN1V11_ART-5.pdf
- Klippi, Anu 2005. Vuorovaikutuksesta puheeseen – Puheesta vuorovaikutukseen: Sanalliset ja ei sanalliset ainekset kehittyvässä ja poikkeavassa vuorovaikutuksessa. Puhe ja kieli. 25:2, 35–52. Viitattu 25.2.2022. <https://journal.fi/pk/article/view/6682/5450>
- Koivunen, Pirjo-Leena & Lehtinen, Taisto 2019. Kasvu kiikarissa. Havainnoinnin käsikirja varhaiskasvattajille. (E-kirja.) Jyväskylä: PS-kustannus.
- Korkalainen, Paula 2009. Riittämättömyyden tunteesta osaamisen oivallukseen. Ammatillisen asiantuntijuuden kehittäminen varhaiserityiskasvatuksen toimintaympäristöissä. Jyväskylän yliopisto. Viitattu 10.2.2022. <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/20351/9789513936167.pdf?sequence=1>
- Korkeamäki, Riitta-Liisa 2011. Kieli ja vuorovaikutus oppimisympäristöissä. Teoksessa Marja Nurmilaakso & Anna-Leena Välimäki (toim.) Lapsi ja kieli. Kielellinen kehittyminen varhaiskasvatuksessa. Helsinki: Unigrafia Oy, 42–52.
- Korpilahti, Pirjo 2006. Kielen kehitykselliset häiriöt, viivästynyt ja poikkeava kielenkehitys Kommunikoinnin häiriöt. Teoksessa Kaisa Launonen & Anna-Maija Korpijaako-Huuhka (toim.) Kommunikoinnin häiriöt, syitä, ilmenemismuotoja ja kuntoutuksen perusteita. 6. painos. Helsinki: Yliopistopaino Kustannus, 39–58.
- Kuntoutussäätiö 2022. Kehityksellinen kielihäiriö. Viitattu 9.3.2022. <https://oppimisvaikeus.fi/tietoa/perustietoa-kehityksellisista-oppimisvaikeuksista/kielellinen-erityisvaikeus/>

- Kuuloliitto ry 2021. Kommunikaatio. Viitattu 8.12.2021. <https://www.kuuloliitto.fi/selkeapuhe-ja-huulioluku/>
- Käypä hoito -suositus 2019. Kehityksellinen kielihäiriö (kielen kehityksen häiriö, lapset ja nuoret.) Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin, Suomen Foniatri ry:n ja Suomen Lastenneurologisen Yhdistyksen asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2019. Viitattu 28.3.2022. <https://www.kaypahoito.fi/hoi50085#K1>
- Laakso, Marja-Leena 2018. Kielen rikas maailma jo ennen sanoja. Opetushallitus 26.6.2018. Viitattu 19.3.2022. https://www.youtube.com/watch?v=n8M_gOsrOxg&t=2085s
- Laimio, Janica 2021. Lupa leikkiä ja olla oma itsensä lapsentahtisessa tutustumisessa. Teoksessa Hanna Tulensalo, Reetta Kalliomäki & Janica Laimio (toim.) Kohti lapsen näköistä osallisuutta. Somero: Suomen Uusiokoulu Oy, 29–41.
- Leinonen, Jonna 2020. Pedagogisia näkökulmia lasten osallisuuden tukemiseen varhaiskasvatuksessa. Teoksessa Janniina Elo & Elina Fonsén & Johanna Heikka & Jonna Leinonen (toim.) Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa. (E-kirja.) Tampere: Suomen varhaiskasvatus ry 2020.
- Lyytinen, Paula 2014. Kielenkehityksen varhaisvaiheet. Teoksessa Tiina Siiskonen, Tuija Aro, Timo Ahonen & Ritva Ketonen (toim.) Joko se puhuu? Kielenkehityksen vaikeudet varhaislapsuudessa. Jyväskylä: PS-kustannus, 51–71.
- Merikoski, Hannele & Pihjala, Päivi 2019. Puheen ja kielen kehityksen tukeminen varhaiskasvatuksessa. Teoksessa Päivi Pihlaja & Riitta Viitala (toim.) Varhaiserityiskasvatus. 2. painos. (E-kirja) Jyväskylä: PS-kustannus.
- Miettinen, Katja & Olli, Johanna 2021. Erityiseksi määritellyn lapsen omannäköinen elämä. Teoksessa Hanna Tulensalo, Reetta Kalliomäki & Janica Laimio (toim.) Kohti lapsen näköistä osallisuutta. Somero: Suomen Uusiokoulu Oy, 61–74.
- Mäkinen, Olli 2005. Tieteellisen kirjoittamisen ABC. Helsinki: Tammi.
- Nordquist, Richard 2019. What Is Communication? ThoughtCo. Viitattu 18.12.2021. <https://www.thoughtco.com/what-is-communication-1689877>
- Nurmi, Jari-Erik & Ahonen, Timo & Lyytinen, Heikki & Lyytinen, Paula & Pulkkinen, Lea & Ruoppila, Isto 2015. Ihmisen psykologinen kehitys. (E-kirja.) Jyväskylä: PS-kustannus.
- Nurmilaakso, Marja 2011. Pienen lapsen kielellinen tietoisuus osana kielen kehitystä. Teoksessa Marja Nurmilaakso & Anna-Leena Välimäki (toim.) Lapsi ja kieli. Kielellinen kehittyminen varhaiskasvatuksessa. Helsinki: Unigrafia Oy, 31–41.
- Nyman, Jennina 2017. Tuen antaminen varhaiskasvatuksessa. Verraton 3/2017. Viitattu 5.2.2022. <https://www.aivoliitto.fi/verraton/artikkelit/tuen-antaminen-varhaiskasvatuksessa/#fabbd1b5>
- Opetus- ja kulttuuriministeriö 2022. Varhaiskasvatuspalvelut. Viitattu 25.3.2022. <https://okm.fi/varhaiskasvatuspalvelut>
- Opetushallitus 2018. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018 Määräykset ja ohjeet 2018:3a. Viitattu 15.12.2021.

- https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet.pdf
- Opetushallitus 2021a. Kielten rikas maailma – materiaali. Viitattu 18.12.2021. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/kielten-rikas-maailma-materiaali>
- Opetushallitus 2021b. Maahanmuuttotoustaustaiset oppijat varhaiskasvatuksessa. Viitattu 15.12.2021. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/maahanmuuttotoustaustaiset-oppijat-varhaiskasvatuksessa>
- Opetushallitus 2021c. Osallisuus varhaiskasvatuksessa -videosarja. Viitattu 16.12.2021. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/osallisuus-varhaiskasvatuksessa-videosarja>
- Opetushallitus 2021d. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet pähkinänkuoressa. Viitattu 7.12.2021. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/varhaiskasvatussuunnitelman-perusteet-pahkinankuoressa>
- Opetushallitus 2022a. Osallisuus varhaiskasvatuksessa -videosarja. Viitattu 25.3.2022. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/osallisuus-varhaiskasvatuksessa-videosarja>
- Opetushallitus 2022b. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2022. Viitattu 9.5.2022. <https://eperusteet.opintopolku.fi/eperusteet-service/api/dokumentit/8286690>
- Oranen, Mikko 2021. Lapsen osallisuus. Terveiden ja hyvinvoinninlaitos. Viitattu 7.12.2021. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/lapsen-osallisuus>
- Papunet 2018. Laajan kansion rakenne. Viitattu 3.5.2022. <https://papunet.net/tietoa/laajan-kansion-rakenne>
- Papunet 2021a. Kommunikointitaulu. Viitattu 5.2.2022. <https://papunet.net/tietoa/kommunikointitaulu>
- Papunet 2021b. Kuvat kommunikoinnissa. Viitattu 26.1.2022. <https://papunet.net/tietoa/kuvat-kommunikoinnissa>
- Papunet 2021c. Puhetta tukeva, täydentävä ja korvaava kommunikointi eli AAC. Viitattu 11.12.2021. <https://papunet.net/tietoa/puhetta-korvaava-kommunikointi-eli-aac>
- Papunet 2021d. Vuorovaikutus ja kommunikointi. Viitattu 7.12.2021. <https://papunet.net/tietoa/vuorovaikutus-ja-kommunikointi>
- Pihlaja, Päivi & Svärd, Pirjo-Liisa 1996. Erityiskasvatus varhaislapsuudessa. 1.–2. painos. Porvoo: WSOY kirjapainoyksikkö.
- Poikkeus, Anna-Maija & Aro, Tuija & Adenius-Jokivuori, Merja 2014. Sosiaaliset taidot. Teoksessa Tiina Siiskonen, Tuija Aro, Timo Ahonen & Ritva Ketonen (toim.) Joko se puhuu? Kielenkehityksen vaikeudet varhaislapsuudessa. Jyväskylä: PS-kustannus, 286–310.
- Rice, Mabel & Sell, Marie & Hadley, Pamela 1991. Social Interactions of Speech- and Language-Impaired Children. Journal of Speech and Hearing Research, Volume 34, 1299–1307, 10/1991. Viitattu 7.12.2021. <https://cldp.ku.edu/sites/cldp.ku.edu/files/docs/Rice%20Sell%20Hadley%20Social%20Interactions.pdf>

- Ruokonen, Inkeri 2011. Musiikin monet kielet. Teoksessa Marja Nurmilaakso & Anna-Leena Välimäki (toim.) Lapsi ja kieli. Kielellinen kehittyminen varhaiskasvatuksessa. Helsinki: Unigrafia Oy, 62–69.
- Salonen, Kari 2013. Näkökulmia tutkimukselliseen ja toiminnalliseen opinnäytetyöhön. Opas opiskelijoille, opettajille ja TKI-henkilöstölle. Turun ammattikorkeakoulu. Turun ammattikorkeakoulun puheenvuoroja 72. Viitattu 4.3.2022. <https://julkaisut.turkuamk.fi/isbn9789522163738.pdf>
- Shier, Harry 2001. Pathways to participation: Openings, opportunities and obligations. A New Model for Enhancing Children’s Participation in Decision-making, in line with Article 12.1. of the United Nations Convention on the Right of the Child. Children and Society volume 15 (2001) 107-117. Viitattu 18.3.2022. https://www.researchgate.net/publication/233551300_Pathways_to_participation_Openings_opportunities_and_obligations
- Siunsote 2022a. Kuvat kommunikoinnissa. Viitattu 28.2.2022. <https://www.siunsote.fi/kuvat-kommunikoinnissa>
- Siunsote 2022b. Puheen ja kielen kehityksen tukeminen arjessa. Viitattu 20.3.2022. <https://www.siunsote.fi/puheen-ja-kielen-kehityksen-tukeminen-arjessa>
- Skills You Need 2021. What is Communication? Viitattu 18.12.2021. <https://www.skillsyouneed.com/ips/what-is-communication.html>
- Suomalainen, Jenniina 2020. AAC-menetelmät osaksi varhaiskasvatusta! Kurssi kommunikaatiomenetelmistä ja tukiviittomista Päiväkoti Pikkusiilin henkilökunnalle. Savonia-ammattikorkeakoulu. Sosionomin tutkinto-ohjelma. Opinnäytetyö. Viitattu 5.2.2022. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/348330/Suomalainen_Jenniina.pdf?sequence=2&isAllowed=y
- Terveyskylä 2018a. Puheen- ja kielenkehityksen poikkeavuudet. Viitattu 18.12.2021. <https://www.terveyskyla.fi/lastentalo/tietoa-lasten-sairauksista/kehitykselliset-poikkeavuudet-ja-oppimisvaikeudet/puheen-ja-kielenkehityksen-poikkeavuudet>
- Terveyskylä 2018b. Tietoa lasten kehityksellisistä poikkeavuuksista. Viitattu 17.12.2021. <https://www.terveyskyla.fi/lastentalo/tietoa-lasten-sairauksista/kehitykselliset-poikkeavuudet-ja-oppimisvaikeudet/tietoa-lasten-kehityksellisist%C3%A4-poikkeavuuksista>
- Tikoteekki 2022. Puhetta korvaavat keinot. Tietotekniikka- ja kommunikaatiokeskus Tikoteekki. Kehitysvammaliitto ry. Viitattu 25.2.2022. <https://www.kehitysvammaliitto.fi/tikoteekki/tietoa/puhetta-tukevat-keinot/>
- Tilastokeskus 2022. Vieraskieliset. Viitattu 18.3.2022. <https://www.stat.fi/tup/maahanmuutto/maahanmuuttajat-vaestossa/vieraskieliset.html>
- Toikko, Timo & Rantanen, Teemu 2009. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. 3. korjattu painos. Tampereen Yliopistopaino Oy.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2016. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi

- Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2012. Viitattu 12.12.2021. https://tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2021. Hyvä tieteellinen käytäntö. Viitattu 21.1.2022. <https://tenk.fi/fi/tiedetilppi/hyva-tieteellinen-kaytanta-htk>
- Varhaiskasvatuslaki 2018/540. Annettu Helsingissä 13.7.2018. Viitattu 9.5.2022. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180540>
- Vernerinet 2021. Kommunikointi. Viitattu 11.12.2021. <https://verneri.net/yleis/kommunikointi>
- Vilka, Hanna & Airaksinen, Tiina 2003. Toiminnallinen opinnäytetyö. 1.–2. painos. Jyväskylä: Kustanneosakeyhtiö Tammi.
- Vilka, Hanna 2021. Tutki ja kehitä. 5. painos. Jyväskylä: PS-kustannus.
- von Tetzchner, Stephen & Martinsen, Harald 1999. Johdatus puhetta tukevaan ja korvaavaan kommunikointiin. Kaisa Launonen (suom.) Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- Välimäki, Anna-Leena 2011. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2003/2005. Teoksessa Nurmilaakso, Marja & Välimäki, Anna-Leena (toim.) Lapsi ja kieli. Kielellinen kehittyminen varhaiskasvatuksessa. Helsinki: Unigrafia Oy.
- World Vision 2021. Child participation. Viitattu 16.12.2021. <https://www.wvi.org/our-work/child-participation>
- Yiannakou, Virpi 2017. Kommunikaatio-ohjauksen arkea. Tikonen 3, 2017. Viitattu 28.2.2022. <https://tikonen.fi/aiheet/palvelut/kommunikaatio-ohjauksen-arkea/>

LIITTEET

LIITE 1: HUOLTAJIEN SUOSTUMUSLUPA

Hyvä huoltaja,

Olemme kaksi kolmannen vuoden kommunikaatio-ohjaaja opiskelijaa Humanistisesta ammattikorkeakoulusta.

Teemme opinnäytetyötä, jonka tarkoituksena on havainnoida päiväkotiryhmän lapsien välistä kommunikointia. Kiinnitämme erityisesti huomiota lapsiin, joilla on kielellisiä vaikeuksia. Lisäksi tuotamme päiväkodin arkeen työkaluja ja kuvamateriaalia kommunikoinnin tueksi.

Havainnointi tulee toteutumaan niin syksyn 2021 kuin myös kevään 2022 aikana, marraskuusta alkaen.

Tämän tiedotteen tarkoituksena on tiedustella suostumustanne lapsenne havainnointiin päiväkotiryhmässä.

Meillä on salassapitovelvollisuus. Emme tuo kenenkään nimeä tai muita henkilötietoja esille opinnäytetyössämme, vaan käsittelemme havainnoinnin kautta saatuja tietoja täysin tunnistamattomasti ja luottamuksellisesti.

Yhteistyöterveisin,

Emma Tarvainen & Amanda Auvinen

Paikka ja aika:

Huoltajan suostumus, allekirjoitus ja nimenselvennys:

LIITE 2: KUVALLINEN TUOTOS

